

גורלות שלובים: אמריקה וציון בעיני סטיבן שי וייז וחיים גרינברג

מארק א' ריידר

את שורשיה של הברית בין התרבות היהודית לתרבות האמריקנית אנו מוצאים כבר בראשית ההתיישבות הפוריטנית בניו אינגלנד במאה ה-17. מוטיב 'הבחירה', הקיים בתרבות האמריקנית ובתרבות היהודית כאחד, מעוגן בתפיסה כי ארץ ישראל והמושבות הצעירות בעולם החדש הן חברות בעלות השראה דתית ושלטון צדק. אותו מוטיב כפול - הארץ המובטחת הישנה והארץ המובטחת החדשה - יצר חזון רבי-עצמה שאמריקה היא ארץ 'שנועדה למלא תפקיד חשוב בהיסטוריה הדתית והרוחנית של האנושות'.¹

הצהרתו של המנהיג הפוריטני ג'ון וינתרופ (Winthrop) כי מושבת מפרץ מאסאצ'וסטס תהיה 'עיר יושבת על ההר',² הצהרה שבה נשמעים הדים ל'דרשה על ההר' של ישו,³ משקפת את האמונה שרווחה בקרב המתישבים האירופים, שהקולוניות בצפון אמריקה הן התגשמות של תכנית אלוהית לגאולת האנושות. כעבור 100 שנים, הכומר הפרוטו-אוניטרי מבוסטון, ג'ונתן מייהו (Mayhew), אשר קרא תיגר בפומבי על השלטון הבריטי במושבות, הטיף כי 'בני ישראל החדשים הוצאו מבית עבדים על מנת להובילם לארץ זבת חלב ודבש שבה יוכלו להחזיק ברכוש, להתברך בשוויון זכויות ולהיות מאושרים'.⁴

* אני מבקש להודות לחיים רכניצר, לרוברט מ' סלצר ולעופר שיף על הביקורת הבונה לטיטות הראשונות של המאמר. ברצוני להודות גם לקוראים האלמונים של כתב העת על עצותיהם המועילות והמאלפות.

1 Sacvan Bercovitch, *The American Jeremiad*, University of Wisconsin Press, Madison 2012, p. 69

2 John Winthrop, 'A Model of Christian Charity' (1630); <http://religiousfreedom.lib.virginia.edu/sacred/charity.html> (retrieved in April 2014)

3 בספר מתי ה, 14-16, אומר ישו: 'את אור העולם עיר יושבת על-ההר לא תוכל להיסתר: גם אין מדליקים נר ושמים אותו תחת האיפה כי אם על-המנורה ויאר לכל-אנשי הבית; כן יאר אורכם לפני בני האדם למען יראו מעשיכם הטובים וישבחו את אביכם שבשמים'.

4 מצוטט בתוך: Deborah L. Madsen, *American Exceptionalism*, University of Mississippi Press, Jackson 1995, p. 35

באופן דומה, האבות המייסדים של הרפובליקה האמריקנית, ובהם תומאס ג'פרסון (Jefferson) ובנג'מין פרנקלין (Franklin), שני הדאיסטים הרדיקליים ביותר שבין מנסחי החוקה, ראו בעיני רוחם את הסיפור המקראי של יציאת מצרים מתנוסס על 'החותם הגדול של ארצות הברית' (סמל המדינה).⁵ לדוגמה, ההצהרה של ג'ון אדמס (Adams): 'עם כל אהבתי, הערכת ו הערצתי ליוונים הקדמונים, אני מאמין שהעברים תרמו יותר לחילוץ העולם מחשכת הבערות. משה תרם לכינון התרבות יותר מכל המחוקקים והפילוסופים שלהם גם יחד'.⁶ ואכן, כפי שציינו בעבר חוקרים אחדים, השילוב של השראה דתית ואידאליזם פוליטי מילא תפקיד מכריע בהתפתחות של ארצות הברית כרפובליקה חילונית דמוקרטית.⁷ הוגה הדעות וההיסטוריון הפוליטי הצרפתי אלכסיס דה טוקוויל (de Tocqueville) נתן לכך הד בספרו *הדמוקרטיה באמריקה* (1835): 'הציוויליזציה של ניו אינגלנד היתה כמותן מדורות הבערות על פסגות ההרים [...] הצובעות בגוניהן ומאירות עד קצה האופק'.⁸ שלושה עשורים אחר כך, ערב החתימה על הצהרת שחרור העבדים, בנאום השנתי בפני הקונגרס האמריקני, ביטא הנשיא אברהם לינקולן (Lincoln) את הרעיון שאמריקה ממלאת שליחות אוניברסלית: 'באצילות נשמו, או בשפלות נאבד את התקווה האחרונה הטובה ביותר של כדור הארץ [...] הדרך ישרה, שלושה, נדיבה, צודקת. דרך - אשר אם בה נלך - העולם לעד יריע ואלוהים לעד יברך'.⁹

חוקרים של יהדות ארצות הברית הצביעו על הלך רוח דומה בקרב היהודים, שהשקיעו מאמצים לא פחותים מהגויים 'לשלב את ה"יהודיות" עם ה"אמריקניות"' ו'למזג את השתיים לשלם אחד'. דפוס הגמוני זה, שאותו הגדיר ההיסטוריון ג'ונתן ד' סרנה (Sarna) 'פולחן הסינתזה', חשוב במיוחד כדי להבין את התפיסה העצמית של היהודים ואת הקשר שלהם עם החברה האמריקנית.¹⁰ מחקר זה מבקש להוסיף נדבך על התזה של סרנה ועל הבחנותיהם של חוקרים אחרים ולתרום בדרכו הצנועה לשיח על 'הייחודיות האמריקנית' (American Exceptionalism). לשם כך יבחן המיזוג של מוטיב 'הבחירה' האמריקני והיהודי בהשקפות

Jon Meacham, *American Gospel: God, the Founding Fathers, and the Making of a Nation*, Random House, New York 2006, p. 83

Ibid., p. 40

Jack P. Greene, *The Intellectual Construction of America: Exceptionalism and Identity from 1492 to 1800*, University of North Carolina Press, Chapel Hill 1993; Anders Stephanson, *Manifest Destiny: American Expansionism and the Empire of Right*, Hill and Wang, New York 1995; Seymour Martin Lipset, *American Exceptionalism: A Double-Edged Sword*, W.W. Norton and Company, New York 1996

מצוטט בתוך: Meacham, *American Gospel*, p. 39

Abraham Lincoln, 'Second Annual Message to Congress', December 1, 1862, NATIONAL ARCHIVE: <http://www.archives.gov/legislative/features/sotu/lincoln.html> (retrieved in April 2014), להדגשה שלי. לניתוח מועיל של צורת המחשבה של לינקולן, ראו: Jean H. Baker, 'Lincoln's Narrative of American Exceptionalism', in: James M. McPherson (ed.), *We Cannot Escape History: Lincoln and the Last Best Hope of Earth*, University of Illinois Press, Urbana 1995, ch. ii

Jonathan D. Sarna, 'The Cult of Synthesis in American Jewish Culture', *Jewish Social Studies* 5:1-2 (Fall 1998/Winter 1999), pp. 52-53

העולם של סטיבן שמואל וייז (Wise) ושל חיים גרינברג (Greenberg). וייז (1874-1949) וגרינברג (1889-1953) היו מנהיגים ציוניים מרכזיים אשר מילאו תפקיד משמעותי במאבק להקמת מדינה יהודית. במהלך פעילותם הציבורית ארוכת השנים דיברו וכתבו שני האישים על ההבטחה הגלומה באמריקה ובציון, על רעיון 'הבחירה' היהודי ('העם הנבחר'), על רעיון הייחודיות האמריקנית ועל מיוזוגם בחוויה היהודית המודרנית. בהתמודדם עם המפגש בן מאות השנים בין היהודים לאמריקה, הם שאפו להסביר ולעצב את הקשר של יהדות ארצות הברית ל'כלל ישראל' בעשורים הסוערים שבמרוכזם עמדו מלחמת העולם השנייה, השואה והקמתה של מדינת ישראל.

וייז וגרינברג היו מזהים בעיקר עם החוגים החברתיים שאותם כינתה קרול ס' קסנר (Kessner) 'האינטלקטואלים היהודים האחרים', בספרה בשם זה.¹¹ בחוגים אלה מנתה קסנר חוגים יהודים אקטיביסטים משנות השלושים והארבעים כמו ויל הרברג (Herberg), מארי סירקין (Syrkin), מוריס סמואל (Samuel) וטרודה וייס-רוזמרין (Weiss-Rosmarin). זאת, לעומת חוגים אחרים שהתרכזו סביב הפרטין רוויו (*Partisan Review*)¹² ובהורו שלא לנקוט עמדה בנושאים יהודיים מובהקים.

לא מעט מהכתבים של וייז וגרינברג מקובצים באנתולוגיות, אך רובם אינו מרוכז ומתפרס לתחומים שונים.¹³ יתרה מזו, שלא כרבים מעמיתיהם - לדוגמה מרדכי מ' קפלן (Kaplan),

11 Carole S. Kessner (ed.), *The Other New York Jewish Intellectuals*, State University of New York Press, Albany 1994

12 לדיון נוסף בליונל טרילינג, מייק גולד, דניאל בל ו'אינטלקטואלים ניו-יורקים' אחרים והתנכרותם לשורשיהם היהודים ראו: Terry A. Cooney, *The Rise of the New York Intellectuals: Partisan Review and Its Circle, 1934-1945*, University of Wisconsin Press, Madison 1986, ch. i

13 ראו את מבחר עבודותיו של סטיבן וייז: Stephen S. Wise, *The Improvement of the Moral Qualities; An Ethical Treatise of the Eleventh Century by Solomon ibn Gabirol, Printed from an Unique Arabic Manuscript, together with a Translation, and an Essay on the Place of Gabirol in the History of the Development of Jewish Ethics*, Columbia University Press, New York 1902; Idem, *How to Face Life*, B.W. Huebsch, New York 1917; Idem, *Child Versus Parent; Some Chapters on the Irrepressible Conflict in the Home*, Macmillan, New York 1922; Idem with Jacob De Haas, *The Great Betrayal*, Brentano's, New York 1930; Idem, *Challenging Years: The Autobiography of Stephen Wise*, G. P. Putnam's Sons, New York 1949; Idem, *As I See It, Jewish Opinion*, New York 1944. ראו גם את האנתולוגיות הכוללות מבחר מומכתביו של Justine Wise Polier and James Waterman Wise (eds.), *The Personal Letters of Stephen Wise*, Beacon Press, Boston 1956; Carl Hermann Voss (ed.), *Stephen S. Wise: Servant of the People*, Jewish Publication Society, Philadelphia 1970. ראו גם את מאמריו של חיים גרינברג בידיש כולם ב'*Der Yidisher Kemfer*': 'Yid un velt' (1953); 'Mentshn un vertn' (1953); 'Bletlekh fun a tog-bukh' (1954) Hayim Greenberg, *The Inner Eye*, 2 vols., Jewish Frontier Association, New York 1953, 1964; Marie Syrkin (ed.), *Hayim Greenberg Anthology*, Wayne State University Press, Detroit 1968. ראו גם מבחר ממאמריו של גרינברג בעברית: חיים גרינברג,

הוראס מ' קאלן (Kallen), אבא הלל סילבר (Silver) ומילטון סטיינברג (Steinberg) - אין לווייז ולגרינברג משנה תאולוגית, פילוסופית, פוליטית או ספרותית סדורה. החוסר הזה, יש להניח, הוא תוצאת מאמציהם ארוכי השנים למצוא איזון בין יזמות אינטלקטואליות ויצירתיות ובין צרכים ארגוניים בעלי אופי מעשי שנכפו עליהם כמנהיגים בזמנים הטרופים שטלטלו את העולם ואימו על קיומו של העם היהודי לפני קום המדינה. עם זאת, ויזו וגרינברג, כל אחד לחוד, יצרו קורפוס משמעותי שכאשר בוחנים אותו במרוכז הוא מתגלה כשיטתי. שני האישים הותירו יריעה מגוונת ומרתקת הכוללת מאמרים, נאומים, התכתבויות והתבטאויות ציבוריות במגוון נושאים, סוגיות ושאלות, וטענת המאמר היא שמכלול העבודה השלם של כל אחד מהם ראוי להתייחסות רצינית.¹⁴ היבט נוסף הראוי לציון הוא מעורבותם בחיים הציבוריים היהודיים; ויזו וגרינברג היו מעורבים בפוליטיקה ובתרבות היהודיות במשך למעלה מחמישה עשורים. שניהם עברו במהירות משולי החיים היהודיים-אמריקניים למרכז הדרמה שהתחוללה בזירה העולמית בשנות השלושים והארבעים. ולבסוף, יש לציון שדווקא חוסר-האונים היהודי - ולא הכוח היהודי - הוא שהיה סימן ההיכר של החיים והתרבות היהודיים בכל מקום בתקופה הנדונה. אפשר שנוצר הרושם שהיתה לווייז ולגרינברג גישה למסדרונות הכוח - וליתר דיוק כמה שנוגע ליישוב בארץ ישראל - לכוח היהודי הצומח, אבל בעיקרו של דבר הכלי היחיד שעמד לרשותם היה כוח השכנוע המוסרי.

האתגרים הפילוסופיים והדילמות הפוליטיות שניצבו בפני ויזו וגרינברג היו חלק בלתי נפרד מהאווירה ששררה ב'עולם החדש'. אלה היו גם תוצאה של מאות שנות חוויה יהודית כמיעוט חסר אונים במערב, מצב שחשף את היהודים לניצול ולהתעללות, ואשר הגיע לממדים הרי אסון תחת המשטר הנאצי. ויזו וגרינברג היו מודעים היטב לניגוד המובהק בין המקום המרכזי של האמנסיפציה באירופה ובין האופי הברברי-אמנסיפציוני של אמריקה. בכתיבתם ובהתבטאויותיהם בציבור דנו השניים לעתים קרובות באווירה האמריקנית הייחודית, בסוגיית 'הבחירה' לעומת ה'ייחודיות האמריקנית' ובמרכזים היהודיים 'החדשים' בארצות הברית וביישוב בארץ ישראל. משלל הנושאים שהשניים עסקו בהם, מאמר זה יידרש לשלוש סוגיות מהותיות: א. כיצד יכולים היהודים, קבוצה אתנית מובהקת הרואה את עצמה 'נבחרת' במונחים דתיים, להשתלב בחברה מארחת פרוטסטנטית אשר רואה את עצמה כ'עיר היושבת על ההר'?; ב. כיצד אפשר לבנות יהדות אמריקנית בלי לצמצם את המחויבות לסיוע, להצלה וללאומיות יהודית? ג. כיצד אפשר לבסס יחסים לא-דוגמטיים, מעשירים ואפילו מתגמלים, בין התפוצה היהודית-אמריקנית ובין המדינה היהודית שבדרך?

אף כי הסוגיות, הנושאים והשאלות שהעסיקו את ויזו וגרינברג חופפים מאוד, אין מקום להניח כי בין השניים היתה קיימת השפעה הדדית או יחסי גומלין מעבר למפגשים הפוליטיים והארגוניים הרבים שהשתתפו בהם מתחילת שנות העשרים עד סוף שנות הארבעים. ניכר אמנם

עין רואי: ספר מסות והגיונות, מוסד ביאליק, ירושלים 1958.

14 עד היום, חוקרים נטו להתעלם מיצירותיהם של סטיבן ויזו וחיים גרינברג. שניים יוצאים מן הכלל וראויים לציון הם: Robert M. Seltzer, 'Hayim Greenberg, Jewish Intellectual', in: Kessner (ed.), *The Other New York Jewish Intellectuals*, pp. 25-50; Stephen J. Whitfield, 'A Tale of Two Critics', *American Jewish History* 86:1 (1998), pp. 1-25.

שהשניים העריכו ואהדו זה את זה מהבחינה האישית, ועובדה זו ראויה לציון על רקע האווירה העכורה ששרתה בפוליטיקה הציונית. ואולם אין זה ברור כלל האם וכיצד השפיע האחד על אורח מחשבתו של האחר. עם זאת, בחינה היסטורית מעלה דמיון ניכר בין השקפות העולם הליברליות והאסטרטגיות הפוליטיות של וייז ובין אלה של גרינברג באמצע שנות השלושים. המאמר שואף אפוא לעמוד על פשר היחסים הסימביוטיים כמעט - במונחים רעיוניים וארגוניים - בין שני אישים המייצגים שינוי דפוסים בתודעה של יהודי ארצות הברית במאה ה־20.

* * *

אף כי וייז היה 'אמריקני' וגרינברג 'מזרח־אירופי', בכל זאת, במובנים רבים היו בנטיותיהם האישיות לא מעט קווים משותפים.

וייז, המבוגר מגרינברג ב־15 שנים, הגיע בילדותו מבודפשט, הונגריה, לארצות הברית. הוא גדל בניו יורק במשפחה נאו־אורתודוקסית וקיבל חינוך יהודי מסורתי. בסביבה האמריקנית הליברלית, למגוון זרמיה החברתיים והתרבותיים, בחרה משפחת וייז לשלוח את סטיבן הצעיר לבית ספר ציבורי ואחר כך לקולומביה קולג'. הוא המשיך ללימודי רבנות והוסמך בידי הרב הראשי של וינה, אדולף ילינק (Jellinek), ואחר כך סיים לימודי דוקטורט בהנחייתו של הפרופסור לשפות שמיות ריצ'רד ג'. ה. גוטהייל (Gothheil) מאוניברסיטת קולומביה. בהיותו רב צעיר אימץ וייז גרסה ליברלית של יהדות אמריקנית והיה קרוב ליהדות הרפורמית. בתקופה זאת התנסה ברבים מהרעיונות והדגמים הן של היהדות המסורתית והן של היהדות הרפורמית הקלאסית. הוא מעולם לא ניתק את קשריו עם החיים היהודיים הממוסדים באירופה או בארצות הברית, גם כשייסד ארגונים ומוסדות חלופיים שקראו תיגר על הזרמים היהודיים הדומיננטיים ועל המסגרות היהודיות הממוסדות של התקופה.

גרינברג נולד בעיירה טודוריסטי שבבסרביה וגדל בסביבה יהודית מסורתית דוברת יידיש ב'תחום המושב'. בשלב מוקדם בחייו התנתק מהיהדות המסורתית הדתית ואימץ את האתוס המהפכני האתאיסטי שמשך רבים מבני דורו. ואולם, שלא כאתאיסטים רדיקליים רבים אחרים שנעשו אנרכיסטים, קומוניסטים או בונדיסטים, גרינברג מעולם לא התכחש לעברו או למורשתו התרבותית. לגרסתו הלא־מרקסיסטית הוולונטריסטית של הציונות הסוציאליסטית היו שורשים עמוקים בחיים היהודיים במזרח אירופה. הוא העריך את אוצרות הספרות היידיית כמו את אוצרות הספרות העברית המודרנית. הערכתו העמוקה למסורת הרוחנית והמדרשית היהודית היתה חלק בלתי נפרד מהשקפת עולמו (Weltanschauung). 'אין דרך אחרת לתאר את החוויות והכוחות שעיצבו את האישיות היהודית', טען מאוחר יותר, 'מבחינה פורמלית לפחות, אלא כדתיים'.¹⁵ בצעירותו לימד ספרות יהודית של ימי הביניים ודרמה יוונית באוניברסיטת קרקוב. ב־1921 נמלט מפני המשטר הקומוניסטי (לאחר שיצא להגנת קבוצת התאטרון 'הבימה' ממוסקבה), הגיע לברלין ושם עסק בפעילות ציונית ונעשה מקורב לקורט בלומנפלד, לחיים ארלוזורוב, לחיים נחמן ביאליק ולפעילים וסופרים ציונים אחרים. ב־1924 נסע גרינברג לארצות הברית במסגרת פעילותו בתנועה הציונית, ושם נשאר.

Hayim Greenberg, 'Jewish Culture and Education in the Diaspora', *Jewish Frontier* 15 XVIII:12 (December 1951), p. 18

אם ויזי וגרינברג היו שניהם תוצר של מסורות תרבותיות, דתיות וגאוגרפיות שונות, הרי אלה היו גבולותיה המשתנים של המודרניות אשר השפיעו עליהם ועיצבו את השקפת עולמם. כל אחד מהם אימץ מקורות השפעה אחרים והתרחק ממסורת אבותיו, אך נשאר מעוגן היטב במסורת בת אלפי השנים של הטקסטים, הלימוד והדיון הציבורי היהודיים. שניהם גרו בסביבה רב-לשונית משתנה ושניהם קיימו יחסי גומלין פוריים עם החילוניות, עם היהדות הליברלית ועם הלאומיות היהודית, הן בזירה האירופית והן בזירה האמריקנית. הם חצו גבולות תרבותיים ורעיוניים והיו מוערכים כמנהיגים יהודים-אמריקנים ברחבי העולם. אצל שניהם, הציגונית היתה העדשה שדרכה התבוננו בעולם, בעוד אמריקה נעשתה 'ביתם' המאומץ והקרקע להצלחתם כדוברים יהודים.

על אף הדמיון המבחינה הפילוסופית והאידיאולוגית, ויזי וגרינברג היו שונים לחלוטין באישיותם ובאופיים. ויזי היה איש ציבור ופוליטיקאי מיומן ; כריזמטי, אינטליגנטי וצמא לאור הזרקורים. הצלחתו בקרב הציבור היהודי-אמריקני היתה מטאורית, ונישואיו ליורשת היהודייה-גרמנייה לואיז וטרמן (Waterman) רק סייעו לכך. בתקופה שבה הנאום בפני קהל היה מוערך מאוד, המסר של ויזי על צדק חברתי, כלכלי ופוליטי מצא מסילות בלבם של מאזינים רבים, יהודים ולא-יהודים; שהעריצו את נאומיו התאטרליים שנישאו בהתאם למיטב מסורת אומנות הנאום האמריקנית. בדומה לדוברים מפורסמים אחרים דאז - כמו דובר התנועה הפרוגרסיבית האמריקנית ניוטון ד' בייקר (Baker), התאולוג האוניטרי ג'ון היינס הולמס (Holmes) והמתקן החברתי בתקופת ה'ניו דיל' הנרי א' וואלס (Wallace) - משך ויזי קהל לא מבוטל של מעריצים ומאזינים. הדרשות השבועיות של ויזי, שנאמרו במהלך תפילות השבת ב'קרנגי הול', הודפסו ופורסמו ברבים. נוסף על כך, הניו יורק טיימס (*The New York Times*) ועיתונים גדולים אחרים דיווחו לעתים קרובות על התבטאויותיו והצהרותיו של ויזי בנושאים מקומיים, ארציים ולאומיים.

ואילו גרינברג, שדיבר וכתב ברהיטות בארבע שפות - רוסית, עברית, יידיש ואנגלית - היה שקול, מחושב ומאופק. הוא הצטיין כסופר, פולמוסן ומספר סיפורים, ועם זאת הבין את החשיבות של פוליטיקה פרגמטית. שלא כוויזי, גרינברג לא שאף מטבעו לכוח פוליטי ולאור הזרקורים, אך בשעת הצורך הוא לא נרתע מן הזירה הפוליטית, גם כשהדבר עלה לו בעימותים עם עמיתיו בתנועת העבודה הציונית. גרינברג ניחן בכריזמה שקטה וביכולת להלהיב את מאזיניו, יכולת שקשה להסבירה. 'ככל הנראה' (על פי אירווינג האו - Howe), הוא היה 'המוכשר מכולם בחוג האינטלקטואלים דוברי היידיש', וגם (בניסוחה של מרי סירקין) 'אמן של אותה אומנות אבודה - השיחה'.¹⁶

איש לא ידע לספר סיפורים כמו גרינברג, וכשאני אומרת סיפורים אני מתכוונת לאנקדוטות או בדיחות, אלא להעלאת זיכרונות שנעשים בסיפורם למוצר מוגמר [...]. מאזיניו למדו לזהות את הסימנים המוקדמים. אותו רגע של שתיקה, ניעור אפר הסיגריה,

16 Irving Howe, *World of Our Fathers: The Journey of the East European Jews to America and the Life They Found and Made*, Simon and Schuster, New York 1976, p. 511; Marie Syrkin, 'Introduction', in: Syrkin, *Hayim Greenberg Anthology*, p. 18

והנה, עוד אחת מאלף ואחת ההרפתקאות של הרוח האנושית עומדת להתחיל.¹⁷

בד בבד עם מחוייבותם המוחלטת ללאומיות היהודית וליישוב, ויזו וגרינברג דאגו לחינוכות של יהדות ארצות הברית והתפוצות והיו פעילים בפוליטיקה שמאלית ופרוגרסיבית. במובנים רבים, הם הדוגמה לקואליציות פוליטיות שמאלה מן המרכז שהיו דומיננטיות בקרב הציבור האמריקני והיהודי בעשורים הראשונים של המאה ה-20. ויזו התבלט במישור הלאומי כנושא בשורה חברתית וחסיד של יהדות ליברלית. כבן טיפוחיו של לואיס ד' ברנדייס (Brandeis) וכתומך של וודרו וילסון (Wilson), ביסס ויזו את מעמדו כדמות מפתח בחוגים הפרוגרסיביים בארצות הברית, ובתחילת מלחמת העולם הראשונה יצאו לו מוניטין בין-לאומיים כמנהיג יהודי-אמריקני ליברלי בולט. השקפת העולם של גרינברג עוצבה בפור ההיתוך של רוסיה המהפכנית, שם משך תשומת לב כפעיל צעיר ורהוט של מפלגת 'צעירי ציון', הסניף הלא-מרקסיסטי של הציונות הסוציאליסטית אשר שגשג במזרח אירופה, בארץ ישראל וברובעי המהגרים דוברי היידיש במערב. לאחר מותו של התאורטיקן הציוני הסוציאליסטי נחמן סירקין, נחשב גרינברג לדובר הבולט ביותר של תנועת העבודה הציונית בארצות הברית. מעמדו התחזק מתוקף תפקידו כעורך דער יידישער קעמפער (הלוחם היהודי), שבועון מוערך ורחב אופקים ביידיש שפרסם את עבודותיהם של מיטב המשוררים, הסופרים וההוגים היידיים אז. אמנם ויזו וגרינברג נפגשו עוד בכנסים של הקונגרס הציוני העולמי, אך עבודתם המשותפת החלה רק בתחילת שנות העשרים. שני האישים אשר תקעו יתד בעיר ניו יורק, שכבר היתה המרכז היהודי הגדול בעולם, הבינו את הפוטנציאל הטמון בקהילת המהגרים דוברי היידיש וצאצאיהם, ואת חשיבות תיעולן של האנרגיות הפוליטיות שלהם. שניהם עסקו בקידום מעמדם של הפועלים היהודים בפרט ושל הפועלים האמריקנים בכלל – ויזו כמנהיג הדעתן וחד-הלשון של תנועת בית הכנסת החופשי (Free Synagogue) ושל 'המכון היהודי לדתות' (Jewish Institute of Religion) שאך נוסד; וגרינברג, כעורך השבועון דער יידישער קעמפער. שניהם תמכו נמרצות בזכויות המהגרים ובזכויות המיעוטים, בשוויון לנשים וברפורמות חברתיות-דמוקרטיות, ושניהם נהגו חשדנות דומה כלפי ברית המועצות והמפלגה הקומוניסטית האמריקנית. בעקבות קריסת הבורסה ב-1929 ו'השפל הגדול', איחדו ויזו וגרינברג כוחות ובבחירות לנשיאות ב-1932 תמכו במועמד של המפלגה הסוציאליסטית האמריקנית נורמן תומאס (Thomas). לאחר שנבחר פרנקלין ד' רוזוולט (Roosevelt), הביעו ויזו וגרינברג את תמיכתם בו, מתוקף זיקתם החזקה לתכנית ה'ניו דיל'. יתרה מזו, לאחר שנבחר שוב ב-1936, יזם ויזו פיוס פוליטי עם רוזוולט לאחר שקודם לכן, בעת שזה היה מושל ניו יורק, תקף אותו ויזו על אי-נכונותו לרסן את חבורת 'טמאני הול' ואת ראש העיר המושחת של ניו יורק ג'ימי וולקר (Walker). ויזו נעשה לתומך נלהב של רוזוולט ולאיש הקשר העיקרי שלו עם יהדות ארצות הברית. בתקופה זו ייסד ויזו את 'הקונגרס היהודי העולמי', איגוד פרו-ציוני של הקהילות היהודיות בתפוצות, ומונה בעת ובעונה אחת לנשיא ארגון 'ציוני אמריקה' ולנשיא 'המגבית היהודית המאוחדת'. למעשה, בנקודת מפנה גורלית זו, ויזו התגלה כמנהיג הבולט של יהדות ארצות הברית.

בינתיים, ב־1935, הקואליציה של מפלגות הפועלים בראשות דוד בן־גוריון, שהיו בשלב זה הכוח ההגמוני ביישוב, חיזקה את מעמדה בעניינים ציוניים בין־לאומיים ותפסה עמדה שלטת בסוכנות היהודית ובהסתדרות הציונית העולמית. השינוי, בעיקר בהסתדרות הציונית העולמית, נתן את אותותיו בארצות הברית, שבה צבר הסניף האמריקני של תנועת העבודה הציונית כוח ניכר. גרינברג, כעת העורך של הירחון האמריקני-יהודי רב־ההשפעה ג'ואיש פרונטיר (*Jewish Frontier*), היה לאיש מפתח בשיח האמריקני על תנועת העבודה הארץ־ישראלית ודובר ציוני חשוב.

בתחילת שנות העשרים, עצם היות ויזו רב רפורמי וציוני הרחיק אותו אל מחוץ למחנה המרכזי של יהדות ארצות הברית. שלא כמו התנועה האורתודוקסית והתנועה הקונסרבטיבית, שראו ב'עם היהודי' וב'ארץ ישראל' עקרונות מרכזיים, התכחשה היהדות הרפורמית דאז לכל זיקה לאומית ולמעשה שימשו בה בערבוביה המסורת הרפורמית המרכז־אירופית של אברהם גייגר (*Geiger*) וגרסותיה המתאמות לחך האמריקני - כמו זו של יצחק מאיר ויזו (*Wise*), מקס לילינטהל (*Lilienthal*) וקאופמן קוהלר (*Kohler*). כמו כן, שלא כיעקב שיף (*Schiff*), לואי מרשל (*Marshall*) ואחרים שהתקבצו סביב 'הוועד היהודי-אמריקני' (*American Jewish Committee*), שויזו כינה בזלזול 'האריסטוקרטיה של השדרה החמישית'. סטיבן, בן ונכד לרבנים הונגרים מסורתיים, לא היה אוסטרי ולא גרמני, אלא כאמור, הונגרי. בהיותו אדם עצמאי ודעתן, ראה את עצמו בתור תוצר של 'שדרת לקסינגטון יותר משל הגטו של שדרת פארק'.¹⁸ בתקופה שהתאפיינה בפערים חברתיים־כלכליים ודמוגרפיים עמוקים, אפילו לאחר שנישא ליורשת היהודייה גרמנייה לואיזו וטרמן, לאמתו של דבר לא התקבל ויזו מעולם לעילית דוברת הגרמנית של יהדות ארצות הברית. חלק מזה היה בלי ספק בגלל ביקורתו הנוקבת על שמרנותה ועמדותיה האנטי־ציוניות.

התהום שחצצה בין ויזו ובין האנשים האלה היתה במידה רבה אידאולוגית ופוליטית, אך היא ייצגה גם פערים בין־דוריים עמוקים. דוגמה לכך היא המחלוקת המרה, שהיה לה הד ציבורי רב, בין ויזו כשהיה בראשית דרכו הציבורית ובין מרשל וחבר הנאמנים של בית הכנסת עמנו־אל - ספינת הדגל של יהדות ניו יורק. ב־1905 הזמינו נציגי עמנו־אל את ויזו לשמש רב ראשי של בית הכנסת (על פי התנאים שמאוחר יותר הוא כינה 'חוק מרשל')¹⁹ בציפייה מפורשת שוויזו יעדן את אמירותיו הפוליטיות וימנע מניצול דוכן בית הכנסת כבימה להבעת דעותיו. 'האם הדוכן

18 *Wise, Challenging Years*, pp. 26-27; משפחות יהודיות מכובדות מהמעמד הבינוני כמו משפחת ויזו התגוררו בדרך כלל בבתי האבן האופייניים של ניו יורק (ובעיקר בתים מלבנים אדומות), ואילו משפחות אמידות יותר התגוררו במעין אחוזות עירוניות מהודרות במוראי היל (*Murray Hill*) שבין שדרת לקסינגטון לפארק אווניו. תושבי ניו יורק העשירים ביותר באותם ימים בנו אחוזות מפוארות לאורך השדרה החמישית; ראו גם: *Norval White, Elliot Willensky and Fran Leadon, AIA Guide to New York City*, Oxford University Press, New York 2010, pp. 279-280; *Edwin G. Burrows and Mike Wallace, Gotham: A History of New York City to 1898*, Oxford University Press, New York 1999, pp. 959-960.

19 *Wise, Challenging Years*, p. 83

יהיה חפשי או לא יהיה חפשי?’, רעם ויזו במכתב גלוי שהתפרסם כמעט בכל העיתונים הגדולים בארצות הברית. ‘אני רוצה להבהיר שאין בכוונתי להפקיד את מצפוני בחיק המלאכים. המצפון שלי הוא שלי בלבד.’²⁰ כך היה ויזו: פולמוסן, תיאטרלי ובטוח בעצמו. במישור הבסיסי ויזו הבהיר שעניינים של מצפון ואמונה מהותיים הם למקומו של אדם בחיים האמריקניים. ואולם ברובד הנוסף של עמדתו היה הרעיון שאין היהודים יכולים לקוות לישועה באמצעות סוג כזה או אחר של התבדלות, או באמצעות היטמעות תרבותית בחברה הסובבת. על פי השקפתו – שכנוע פנימי עמוק ואמונה יהודית איתנה וגלויה – רק אלה יאפשרו חיים יהודיים אמריקניים מלאים, אותנטיים וחיוניים. מבחינת ויזו, אולי המנהיג היהודי-החברתי ביותר, תפקידה של תנועה במפנה המאות, השואבת את השראתה מהדת, הוא לשפר את החברה האמריקנית. מעשית פירוש הדבר מחויבות כפולה – לצדק חברתי ולציונות. בחזית הביתית נטל ויזו חלק פעיל במאבקים ברחבי ארצות הברית שהובילו מנהיגים חברתיים בולטים, ובכלל זה המאבק בעבודת ילדים, המאבק לשיפור התנאים בקרב קהילות המהגרים, המאבק למען זכויות העובדים, המאבק לביטול חוקי ג’ים קרואו (Jim Crow laws),²¹ המאבק למיגור זנות ועבודת לבנה, ועוד. בו בזמן ראה ויזו את הציונות כשלוחה טבעית של מחויבות יהדות ארצות הברית לצדק חברתי עולמי. לסיכום, ויזו האמין שההבטחה הנצחית של היהדות לתקן בעולם הזה והברכה של החברה האמריקנית ניתנות למימוש במלואן רק מתוך מחויבות מלאה לחיים אמריקניים-יהודיים אשר במרכזם הליברליזם והלאומיות היהודית.

בדרשה שנשא ב־1933 הצהיר ויזו:

היהדות הרפורמית נטלה הרבה מדי מהאידיאל הזר של הכנסייה בארצות המערב [...] הלחץ הבלתי יהודי על ה’אני מאמין’ [Credo ...] היה מוכרח להסתיים בחוסר דגש על מושג ‘העם היהודי’ [...] התכחשו לכל מה שהיה יהודי מדי, ובשם השחרור והאמנספיציה הטמיעו יותר מדי מה שהיה לא יהודי [...]. הגיע הזמן לומר את האמת: לא ניתן לעצמנו להישרף, להיטרף, להיכנע ולהיטמע. תחת זאת עלינו להיות גורם בונה ויצירתי, כוח של שינוי בחיים האמריקניים [...] מעולם לא היה דימוי תקף פחות לאמריקה מהדימוי של ‘כור ההיתוך’. קבלת הדימוי פירושה בגידה ביכולתנו לתרום לאוצר החיים האמריקני. אנו נהיה יותר מאשר חומר יהודי בידי יוצרים זרים. אנו נהיה היוצרים המעצבים את כלי אמונתנו, כבני אדם וכיהודים.²²

מלבד היותה של ההצהרה שלעיל ביטוי של השקפה היסטורית טלאולוגית, היא משקפת את הדרישה למזג בין רעיון ה’הבחירה’ היהודי ובין רעיון ה’הייחודיות האמריקנית’. בדרך אופיינית לסגנונו הרטורי, ויזו מצהיר תחילה מה אין היא היהדות: אין היא המסורת השמרנית, האליטיסטית והמתבוללת של התנועה הרפורמית הממוסדת, וגם לא חיקוי של התרבות הפרוטסטנטית. אחר כך הוא מסביר מה היהדות האמריקנית צריכה להיות: מחויבות רוחנית, פלורליסטית, ליברלית – לצדק חברתי לפי נביאי התנ”ך, החזון הג’פרסוני של הרפובליקה

20 ראו תשובתו של ויזו ללואי מרשל: Wise, *ibid.*, p. 94.

21 חוקי הפרדה גזעית.

22 Wise, *As I See It*, pp. 24-27

האמריקנית והפתרון ההרצליאני ל'שאלה היהודית'.²³ מאחר שווייז ראה ביהדות הרפורמית הקלאסית כוח 'מנרמל', ומכיוון ש'נורמליות' מנוגדת ל'בחירה' או ל'ייחודיות האמריקנית' - הרי שהתנועה היהודית הרפורמית הממוסדת, על פי וייז, היתה בגידה כפולה: בגידה בייעודו של העם היהודי ובגידה בכוח הטמון באמריקה. דרך אחרת להסביר זאת היא שתפיסת העולם של וייז היתה בעיקרה מזיגה פילוסופית ותאולוגית של השקפתו בנוגע ליחסי הגומלין שבין אלוהים, היהודים וההיסטוריה. לטענתו, מלכתחילה העם היהודי והחברה האמריקנית עלו על נתיבים היסטוריים השונים בתכלית השינוי מנתיבי אומות ועמים אחרים. חוקי ההיסטוריה עבורם היו שונים. על פי וייז, היהודים ואמריקה נועדו לגדולות בהיותם שונים, ייחודיים. הם אינם עומדים מחוץ להיסטוריה ואף לא נסחפים בזרם שלה - להיסחף בזרם זו 'בגידה ביכולתנו'. במקום זאת, הם משובצים בהיסטוריה ככוחות 'מכוננים', 'יצירתיים' ו'מחוללי שינוי'.

היכן אפוא עומד גרינברג ביחס לווייז? גרינברג, אף יותר מווייז, אינו משתלב בקלות בתבניות המקובלות של ההנהגה היהודית והציונית בארצות הברית של שנות העשרים, השלושים והארבעים של המאה ה-20. הוא לא היה רב שהשפעתו נובעת מסמכות דתית, לא מנהיג קהילתי או אתני בעל הון או השפעה, וגם לא מנהיג בלתי מעורער של איגוד מקצועי או מפלגה פוליטית. העובדה שבהגיעו לארצות הברית הכיר במעורפל בלבד את הזירה האמריקנית, אך הצליח עד מהרה למצוא לו אחיזה ב'לואר איסט סייד' של העיר ניו יורק, מעידה על האופי הבין-לאומי של המהגרים היהודים ממזרח אירופה. השבועון דער יידישער קעמפער היה במה לכישרונו הספרותי והפולמוסי של גרינברג, שהגיע מאוחר יותר לשיאו בירחון ג'ואיש פרונטיר. לאחר שפרץ את זירת דוברי היידיש, נעשה הג'ואיש פרונטיר, בידיו של גרינברג, לבמה לדיון אינטלקטואלי ער ומגוון; תרמו לו כותבים כמו ריינהולד ניבור (Niebuhr), צ'רלס בירד (Beard), חנה ארנדט (Arendt), קורט לוויין (Lewin), ויל הרברג, הוראס קאלן ומרדכי מ' קפלן, וכותבים מארץ ישראל שדבריהם לא היו נגישים קודם לכן לקהל דובר האנגלית - דוד בן-גוריון, ברל כצנלסון, זלמן רובשוב (שז"ר), וכן אמנים ומשוררים רבים. התוצאה היא, כותב אחד ההיסטוריונים, שהדגש ששם גרינברג ב'מאמרים שנושאים מהותיים ומעוררי מחשבה משך את תשומת לבם של רבים מיהודי ארצות הברית' שמעולם לא הצטרפו לקבוצה ציונית כלשהי.²⁴

הבסיס למעמדו של גרינברג ככותב, כעורך וכאיש ציבור היה השילוב של אידאליזם ופרגמטיזם. הוא הושפע מאוד מהחזון הקוסמי של א"ד גורדון, שניסח את רעיון 'כיבוש העבודה' - גרסה ציונית חלוצית של הפילוסופיה של טולסטוי על הקשר שבין עבודת כפיים לגאולה לאומית.²⁵ עצם המינוח, על רב-המשמעות שלו - עבודה כמלאכה אך גם כפולחן דתי, כמשתמע מהמונח 'עבודת האל' - מסמל שינוי יסודי בחיים היהודיים בכללותם, הן המסורתיות

Theodor Herzl, 'A Solution of the Jewish Question', *Jewish Chronicle*, January 17, 1896, pp. 12-13

Aaron Berman, *Nazism, the Jews and American Zionism, 1933-1948*, Wayne State University Press, Detroit 1990, p. 17

Shlomo Avineri, *The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins of the Jewish State*, Basic Books, New York 1981, p. 158

הן המודרניים. הרעיון של כיבוש העבודה בארץ ישראל היה חלק בלתי נפרד מהאידאולוגיה של ארץ ישראל העובדת. חלוציות, התיישבות וסוציאליזם סיפקו את החוליות החיוניות המקשרות בין האידאולוגיה הציונית להגשמתה.²⁶ גרינברג ראה במפעל הציוני בעיקר תכנית לקידום השאיפות הלאומיות היהודיות בארץ ישראל, אך הוא גם האמין שהמפעל הציוני יכול וצריך להטיב עם יהדות ארצות הברית. לטענתו, ההשפעה של הציונות על יהדות התפוצות, יותר משהיא תלויה במספר החברים, בהצלחה לגייס כספים או בעלייה, בסופו של דבר היא תלויה במחויבות של התנועה הציונית לרעיונות ולערכים מסוימים. 'אנחנו לא יכולים להרשות לעצמנו להיות אדישים לבעיות של העולם היהודי בכלל ושל יהדות ארצות הברית בפרט, משום שיהדות התפוצות היא המאגר הטבעי אשר ממנו ניזון הבית הלאומי היהודי', טען גרינברג. 'הערכים החדשים המתהווים בארץ ישראל - ההתלהבות החלוצית, האדרת ערכי העבודה, הניסיון ההרואי לשפר את יחסי החברה - מתחילים לעורר ולהמריץ חיים יהודיים בכל רחבי העולם'.²⁷ חשוב לציין שהעובדה שגרינברג, כמו וויזו, כורך יחדיו את יהדות התפוצות ואת יהדות ארצות הברית היא חלק מוויכוח מעין טלאולוגי רחב יותר, הנוגע ל'מולדת היהודית', למורשת התרבותית הייחודית של היהדות ולמערך הנרחב של הערכים היהודיים. ההבדל המהותי בין וויזו לגרינברג נעוץ כמובן בעובדה שוויזו ראה את טביעת ידו של האל, הנשגבת מתפיסתו של האדם, במהלך החיים היהודיים בעידן המודרני, ואילו גרינברג דיבר במונחים של כוחות חברתיים והיסטוריים אורגניים ודינמיים. גרינברג ראה בתפיסה התאולוגית של הגאולה מיתוס עממי מכונן שחיוק את הכוח המוסרי ואת יכולת ההישרדות של העם היהודי על פני הזמן והמרחב.²⁸ על היחס שבין האמונה השבטית של היהדות המודרנית ב'בחירה' ובין המציאות, אמר: 'את חלום הגאולה - שהשתמר בנו רק ככוח הרוח המשיחית, ושגם היום יכול להמשיך ולהתקיים חי ותוסס רק באמצעות בבואות ההוד וההדר של החזון המשיחי, אפשר להגשים רק באמצעים לא־משיחיים'.²⁹ בסיכומו של דבר, טען גרינברג, החיים היהודיים המודרניים מצריכים השקפה מעשית ובונה של הציונות - קרי, מפעל יהודי לאומי שיתופי להבטחת הישרדותו של העם היהודי.

בהתחשב בנטייתם הפילוסופיות הבסיסיות, אין זה מפתיע שגרינברג וויזו העריצו את 'החלוצים' כפורצי הדרך של החברה היהודית המתהווה בארץ ישראל. להשקפתם, 'החלוצים' במושבות החקלאיות, בגדודי העבודה ובמפעלים השיתופיים שצמחו ביישוב הם העילית של המפעל הציוני, המובחרים שבמובחרים. 'החלוצים', סבר וויזו, הם 'האוצר שלנו עלי אדמות: סבלנים, חסונים, איתנים, אינם באים בתביעות אל העולם אלא אל עצמם בלבד'. הם 'שואפים לשתי מלכויות שמייים בו בזמן, האחת רוחנית צרופה או דתית, והאחת חברתית-כלכלית, של

A. D. Gordon, 'People and Labor', in: Arthur Hertzberg (ed.), *The Zionist Idea: An Historical Analysis and Reader*, Atheneum, New York 1981, p. 372

Hayim Greenberg, 'Our Stand', *Jewish Frontier* II:2 (December 1934), p. 5

Arnold Eisen, *The Chosen People in America: A Study in Jewish Religious Ideology*, Indiana University Press, Bloomington 1983, pp. 121-122

Hayim Greenberg, 'Policy and Labor', in: Mark A. Raider (ed.), *Free Associations: Selected Essays of Hayim Greenberg - A Critical Edition* (forthcoming)

העולם הזה'.³⁰ בחירת המילים של וייז מספקת דוגמה לאופן שבו מיזג בהשקפתו מונחים מתחום הנשגב ומחיי העולם הזה. הוא רואה בצינונות החלוצית הביטוי ההולם ביותר של רעיון 'הבחירה' של העם היהודי, המחדש ומגשים את תפקיד האבות בתנ"ך: 'וְאַצְוֹ אֶתְכֶם בְּעַת הַהוּא לֵאמֹר: יְהוֹה אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לְכֶם אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ - חֲלוּצִים תַּעֲבְרוּ לְפָנַי אֲחֵיכֶם בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל, כָּל-בְּנֵי-חַיִּל' (דברים ג יח). 'בּוֹנֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל', ממשין וייז, שיקפו 'אמת ראשונית ומרכזית' - הם בנו עתיד שתאם 'לטוב שבעבר היהודי ויצרו טוב חדש ואצילות חדשה לעתיד היהודי'.³¹ שוב עולה כאן הטיעון הטלאולוגי: מצד אחד, 'אמת ראשונית ומרכזית', כלומר הוודאות של רצון האל, ומצד אחר 'טוב חדש ואצילות חדשה', כלומר רציונל לשאיפות הומניסטיות ועכשוויות של תנועת העבודה בארץ ישראל.

כמו וייז, גרינברג נטה לעתים קרובות לתאר בשפה פואטית את 'החלוצים', את היישוב ואת המפעל הציוני בכללותו. במובן זה היו וייז וגרינברג דומים לאישים ציונים אחרים - אישי ציבור, סופרים ופוליטיקאים - שעבורם היהדות המסורתית, וכן הסמלים, הנושאים והמוטיבים התנ"כיים - כל אלה יחדיו העניקו ללאומיות היהודית המודרנית ולתנועת העבודה הארץ-ישראלית ממד של משימת קודש.³² גרינברג כמובן נבדל מווייז בהכירו מקרוב את האישים בקבוצות, במפלגות ובמסגרות היישוביות בארץ ישראל. כמו כן, הערכתו לחלוצים לא נבעה מאמונה דתית או מדוקטרינה לא-דתית של הכורח ההיסטורי, אלא מהערך המוסף שייחס ל'הגשמה העצמית' ולסוציאליזם וולונטריסטי. 'הייתי מתנגד לחלוציות בארץ ישראל', הצהיר בפני עצרת עובדים במהלך ביקורו בארץ ישראל ב-1935, 'אילו הקשיים הנובעים מבנייתה מחדש של הארץ, שזנחה זמן רב כל כך, היו נכפים על הצעירים היהודים מלמעלה ובניגוד לרצונם, אילו החלוצים בארץ ישראל היו נחשבים לדשן בשדות הארץ שנועד להכשירה למען הדורות הבאים שיקטפו את הפרות; אלא שההתיישבות החלוצית בארץ ישראל היא משימה שנוטלים על עצמם יחידים מרצונם החופשי לאחר שהרהרו והתעמקו בדבר, אלה שלכם נוטה

אחר המשימה והם מוצאים סיפוק אישי בהיענות לקריאה'.³³

גרינברג לא חשש להביע התנגדות ולאתגר את נאמני המפלגה. 'אין דורות ביניים בהיסטוריה', טען, ובכך התריס כנגד עמיתיו הציונים והקומוניסטים שאחזו בדעות דטרמיניסטיות נוקשות.³⁴ במובן הזה הלך גרינברג אחר אבותיו הרוחניים נחמן סירקין וא"ד גורדון, שנטויותיהם הלא-דוקטרינריות היו חלק בלתי נפרד מהשקפת עולמם שברוח תנועת העבודה הציונית.³⁵ סירקין

30 Wise, *Challenging Years*, pp. 52-53

31 Ibid., p. 55

32 Anita Shapira, 'The Religious Motifs of the Labor Movement', in: Shmuel Almog, Jehuda Reinharz and Anita Shapira (eds.), *Zionism and Religion*, Brandeis University Press, Hanover, NH 1998, pp. 251-272

33 Hayim Greenberg, 'Socialism Re-examined', *Jewish Frontier* VII:11 (November 1941), p. 11

34 Hayim Greenberg, 'To a Communist Friend', *Jewish Frontier* III:5 (May 1936), p. 17

35 בהערכה של גרינברג הדהדה ההערכה של א"ד גורדון כלפי החלוצים הציונים. ראו לדוגמה את ההצהרה של גורדון: 'יסוד היסודות הם החיים האנושיים לכל היקפם ועמקם [...] הפרט והכלל, היחיד והציבור, משתפים ביצירתם במידה שווה. מה שמבוקש פה היא אפוא לא הגברת כוח הכלל על חשבון הפרט עד

לדוגמה נסוג מהשקפת העולם הפציפיסטית של 'פועלי ציון' האמריקנים בעת מלחמת העולם הראשונה ותמך בקריאה לנשק של וודרו וילסון. גורדון לא ראה בעין יפה את 'השומר', ארגון ההגנה שהקימו אנשי העלייה השנייה, בטענה שהוא 'מדיף ריח, קלוש ככל שיהיה, של מיליטריזם'.³⁶ בנושא אחד היו כמובן גרינברג, סירקין וגורדון תמימי דעים, והיא האמונה שההתיישבות הציונית בארץ ישראל תלויה ברצון של ההמונים היהודים ושהיא תצליח רק אם היישוב החדש יקום על בסיס צדק חברתי.³⁷ גרינברג המשיך לטעון ולצדד בערכו של הפרט בתוך הכלל כחלק ממאבק אידאולוגי מתמשך שניהל בכמה חזיתות בארץ ישראל, בארצות הברית ובאירופה: פנימה, כנגד מנהיגים בתנועת העבודה הציונית ומרקסיסטים קיצונים, אשר גינו גורמים ממתנים כמו גרינברג; וכלפי חוץ, כנגד תנועות אנטי-ציוניות, קומוניסטיות ושאר מתנגדים פוליטיים אשר זלזלו בציונות וראו בה חזון תעתועים אוטופי.³⁸

ב-1935 נתגלעה מחלוקת בין תנועת העבודה הציונית בראשות דוד בן-גוריון ובין התנועה הרוויזיוניסטית בראשות זאב ז'בוטינסקי בנוגע למטרות ולאסטרטגיות הפוליטיות המידיות של התנועה הציונית. לב המחלוקת היה אי-הסכמה מתמשכת: מצד אחד, הגישה הפרגמטית של תנועת העבודה במשימת הקמת מדינה, ומצד אחר התעקשותם של הרוויזיוניסטים על גישה מקסימליסטית - פוליטית וטרטוריאלי. עקב זאת פרש ז'בוטינסקי מהסתדרות הציונית העולמית והקים את 'הסתדרות הציונית החדשה'. המאבק הצמוד בין הסתדרות העובדים לאגפים הרוויזיוניסטיים של התנועה הציונית היה ממושך, מר ולעתים גם אלים. הדי המאבק הגיעו גם לזירה היהודית האמריקנית (בסופו של דבר הגיעו בן-גוריון וז'בוטינסקי להסדר, וב-1946 שבה 'הסתדרות החדשה' לשורות ההסתדרות הציונית). גרינברג הסביר את המחלוקת לקוראיו בארצות הברית:

מלכתחילה היתה פעורה תהום בין תנועת העבודה הציונית ובין הרוויזיוניסטים. בראש ובראשונה מדובר בהבדל שבין ראליוס להרפתקנות [...] הרוויזיוניסטים - שטענו בתחילה שהם רק ציונים בגרסה רדיקלית יותר, שהם אינם שואפים לתכנית כלכלית נפרדת ליהודי התפוצות או לארץ ישראל, ושהם אינם פונים למעמד זה או אחר - החלו להפגין עוינות גוברת והולכת כלפי תנועת העבודה. זאת, כנקמה לכאורה על כישלונם לכרות עמה ברית. העוינות הזאת לעבודה, שהיא כיום עובדה מרה בחיים היהודיים, ניזונה מנטיות אידאולוגיות ופוליטיות שצמחו בארצות נכר. התנועה הרוויזיוניסטית

לידי שעבוד הפרט לכלל, כי אם התאמה עליונה, שלא תושג בטשטוש האישיות של הפרט ובהמעטת דמותה, כי אם להפך, בהגברת כוחה, הכרתה העליונה וחירותה העליונה של האישיות הפרטית. מצוטט מתוך: א"ד גורדון, 'יסודות לתקנות למושב עובדים', תרפ"ו (1921), פרויקט בן יהודה: http://www.benyehuda.org/gordon_ad/yesodot_takanot_moshav.html (אוחזר באפריל 2014).

36 Walter Laqueur, *A History of Zionism: From the French Revolution to the Establishment of the State of Israel*, Schocken Books, New York 2003, p. 285

37 Jonathan Frankel, *Prophecy and Politics: Socialism, Nationalism, and the Russian Jews, 1862-1917*, Cambridge University Press, Cambridge 1984, pp. 303-305

38 Klara Moricz, *Jewish Identities: Nationalism, Racism, and Utopianism in Twentieth-Century Music*, University of California Press, Berkeley 2008, p. 69

החלה לספוג לתוכה עוד ועוד יסודות של פשיזם. התמימים שבינינו האמינו שצמיחה של תנועה ראקציונרית בעולם היהודי היא תופעה בלתי אפשרית ללא קשר למה שקרה בעולם הגויי. פשיזם, חשבנו, היה באופן בלעדי חולי לא־יהודי שהיהודים, מחמת חסינותם ההיסטורית, לא יכולים להיות נגועים בו. לרוע המזל התברר שכלל לא היינו חסינים ושהחידק הפשיסטי מצא בחוגים הרוויזיוניסטיים קרקע פורייה להתרבות בה. המאפיין הראשון והבולט ביותר של הפשיזם והרוויזיוניזם הוא שנאתם לאינטרנציונליזם ולכל צורה של שיתוף פעולה ידידותי בין מדינות. לא לחינם המנהיג והמורה הרוחני של התנועה הרוויזיוניסטית, ולדימיר ז'בוטינסקי, מרבה כל כך לצטט את המימרה הלטינית 'אדם לאדם זאב' (*homo homini lupus*). לא לחינם טוענים הרוויזיוניסטים שיחסים זאביים מתקיימים וימשיכו להתקיים בין מדינות. אין מדובר בהוצאת דיבה על הרוויזיוניזם. כשאנו קוראים בעיתונות הרוויזיוניסטית שסיוע לסוציאליסטים באוסטריה במאבקם לחירות הוא בגידה ביהדות ובציונות; שלעריבים יש שתי דרכים בלבד, חזרה למדבר או למעמקי הים; שאל לנו להיות מודאגים כהוא זה מבעיותיהן של מדינות אחרות; שיש לנו משימה אחת בלבד לדורות הבאים, היינו הקמת מדינה יהודית, ושרק לאחר שנשיג מטרה זו, וגם זאת בתנאי שיוותר לנו זמן פנוי, נוכל להרשות לעצמנו להיות מודאגים בגלל 'כלבים וחתולים, סינים ועריבים' - למקרא כל אלה אנחנו רואים ביטוי חולני של אגואיזם לאומי שאינו רק בלתי מוסרי, אלא מטופש מיסודו, מנוגד לאינטרסים האמיתיים של היהדות והציונות ומבזה אותן. בלתי אפשרי, מבחינה מעשית לפחות, להקים בית לאומי או מדינה יהודית בארץ ישראל בלי שיתוף פעולה, ולו מזערי, עם מדינות אחרות, או לכל הפחות עם גורמים פרוגרסיביים מסוימים באותן מדינות.³⁹

קודם שנדון בהצהרה של גרינברג, נבחן את דעתו של וייז על ז'בוטינסקי ועל הרוויזיוניסטים. למעשה וייז היה במשך שנים רבות בעל ברית חשוב של ז'בוטינסקי ואחד ממליצי היושר שלו בארצות הברית. במיוחד התרשם וייז מהצלחתו של ז'בוטינסקי בהקמת 'הגדודים העבריים' ששירתו במסגרת הצבא הבריטי במזרח התיכון במלחמת העולם הראשונה. וייז התרשם גם מהתעקשותו של ז'בוטינסקי כי שלטון המנדט הבריטי יעמוד בהתחייבויותיו כלפי היישוב היהודי בתום מלחמת העולם הראשונה.⁴⁰ ואולם עתה, על רקע עלייתו לשלטון של היטלר והדחיפות החדשה של המפעל הציוני, הגיע וייז לידי מסקנה שהקווים המנחים את הרוויזיוניסטים, כולל ה'פיאניסימו' שלהם בארצות הברית וה'פורטיסימו' שלהם במזרח

39 מתוך תמליל נאומו של חיים גרינברג 'הרוויזיוניסטים ומזרחי', סימפוזיון שהתקיים בניו יורק במוצאי שבת 3 בפברואר 1934, שבו הדוברים היו חיים גרינברג ויוסף שפרינצק: Hayim Greenberg's transcribed address in: *Revisionists and Mizrahi, A Symposium held in New York on Saturday evening, February 3, 1934, at which the speakers were Hayim Greenberg and Joseph Sprinzak* (trans. by Maximilian Hurwitz), Spiegel Publishing, Milwaukee 1934, pp. 5-6, American Jewish Historical Society, New York

40 Michael Brown, *The Israeli-American Connection: Its Roots in the Yishuv*, Wayne State University Press, Detroit 1996, pp. 37-42

אירופה, נעשו 'מסוכנים לאין שיעור' ו'בלא ספק מזיקים'. ויזו כינה את הרוויזיוניזם 'סוג של פשיזם', 'תנועה ראקציונרית מסוכנת', וטען: 'כל מה שטוב ויפה ביהדות קשור בל יינתק לאידאלים החברתיים והדמוקרטיים של ימינו'. הוא גינה את התנועה של ז'בוטינסקי על כי משתמע ממנה 'כפי שהפשיסטים מצהירים, שהמדינה היא הכול והפרט הוא לא כלום', וכן על 'הכרזת המלחמה של התנועה בפועלים היהודים בארץ ישראל'. כדי לסתור את המדיניות המקסימליסטית של ז'בוטינסקי, טען ויזו כי 'ארץ ישראל ללא ערבים תהיה מחזה עגום ובלתי מוסרי ממש כמו ארץ ישראל ללא יהודים'. 'פתרון לבעיה הערבית בארץ ישראל', הכריז, 'היה המבחן העליון של העם היהודי, בדיוק כפי שהגישה של הנצרות כלפי היהודים היתה המבחן העליון של הנצרות'. ולבסוף, הביע ויזו מורת רוח מהאופן שבו רוממה התנועה הרוויזיוניסטית את המיליטריזם כסגולה בפני עצמה. 'את הסממן הגרוע ביותר בהתבוללות', אמר, 'נמצא לאו דוקא אצל יהודי גס רוח אלא אצל יהודים הבוחרים בדרך חיים מרושעת, ובשמחה ובגאווה מכריזים על דבקותם בה, כאילו היתה טובה [...] הגנה עצמית טובה היא חובה. זילזול אגרסיבי, גס, פשיסטי, מיליטריסטי, ופרובוקציה כלפי אחרים - את אלה חובתינו הקדושה ביותר למנוע'.⁴¹

למקרא השקפותיהם של ויזו וגרינברג נחשפים לעינינו כמה קווי דמיון מעניינים. שניהם טענו ש'הרומן' של ז'בוטינסקי מנהל עם הפשיזם הוא מסוכן ומנוגד לערכים החברתיים, הדמוקרטיים והיהודיים. הם ראו בעמדת הרוויזיוניסטים כנגד תנועת העבודה איום על יציבותה של החברה היהודית החדשה במדינה שבדרך. הם גם הזהירו שקיצוניות מצד היהודים והתעלמות מתושביה הערבים של ארץ ישראל מערערות את הבסיס המוסרי של הציונות, וכי שוביניזם לאומני יהודי מאיים להפוך את היישוב לחברה מנודה. יש לציין גם את העובדה ששני האישים הוציאו את הרוויזיוניזם אל מחוץ למחנה באמצעות שימוש בשיח שפורט על רגישויות ליברליות, דתיות וחילוניות. גרינברג, בתארו את הרוויזיוניזם כ'ביטוי חולני של אגואיזם לאומי' אשר 'מנוגד לאינטרסים האמיתיים של היהדות והציונות ומבזה אותן', הציב אמת מידה הומניסטית והיסטורית כדי להעריך את ההשלכות של הציונות הימנית. בה בעת, הגינוי של ויזו את הז'לזול האגרסיבי, הגס, הפשיסטי, המיליטריסטי, והפרובוקטיבי כלפי אחרים של ז'בוטינסקי כסממן 'הגרוע ביותר בהתבוללות', מהווה כשלעצמו שיעור בהיסטוריה, ותקפותו רק מתחזקת בהצהרה הרבנית שאחת מחובותיה 'הקדושות ביותר' של היהדות היא לדחות רעה חולה זו. שוב ניכרים היסודות הייחודיים של השקפות העולם הדתיות והחילוניות של ויזו וגרינברג. הם מעוררים סוגיות מְטָה-היסטוריות הקושרות בין ראליזם פוליטי ובין מושג 'הבחירה' בחברות היהודית והאמריקנית.

למרות התנגדותם הנחרצת למיליטריזם קנאי, גם ויזו וגם גרינברג קיבלו בסופו של דבר את נחיצותו של כוח מזוין כצורה לגיטימית של הגנה עצמית. המעבר מפציפיוזם עקרוני לנכונות להילחם היה קשה ומורכב לשניהם. ראשית 1917 היה זמן ההכרעה אצל ויזו, אז נטש את העמדה האנטי-מלחמתית שבה החזיק כל חייו והחל לתמוך תמיכה חד-משמעית בוודרו וילסון. השינוי

Stephen S. Wise, 'Why Zionists Cannot Support Jabotinsky and Revisionism', 41 Excerpts of address delivered before the Free Synagogue at Carnegie Hall, March 10, 1935, American Jewish Archives, Cincinnati, OH, pp. 3, 4 and 7

הזה, הסביר ויזי בזמנו, משקף את המציאות הפוליטית המשתנה והבלתי נמנעת שבהדרגה, אך בהתמדה, ערערה את תכלית הקיום של מחנה השלום.

[...] פחות משאנחנו ששים אלי קרב יש לומר שאנחנו נזעקים להגן על כל היקר והקדוש בחיים בדרך היחידה המובנת לכנופיות המיליטריסטים שהמיטו צער וכאב על מחצית העולם, ובושה שאין להביעה במילים על נתיני מדינותיהם אשר נתנו בהם אמון עיוור ועל כן לקו באלם ולא התקוממו. אלה הזועקים שגם אנו נכנענו בסופו של דבר לדחף להילחם ולהיסטריה של המלחמה שוכחים, או מנסים להתעלם מהעובדה שבמשך שלוש שנים נהגו האומה האמריקנית ומנהיגיה סבלנות שאין כדוגמתה, ושפחות משאנו יוצאים למלחמה, אנחנו למעשה נזעקים לכבות שרפה המאיימת לכלות את היער, שרפה שלהבותיה הרצחניות ניוונות מרצונותיהם ומתשוקותיהם של בני אדם. אם באותו זמן [...] ניאליץ להשתמש בכלי המשחית של הכוח והזעם, הרי שהאשמה, בשם שמים, אינה בנו אלא באותם יצורים של דם וברזל [...] זו תהיה מלחמתנו האחרונה על מנת שלגרמניה לא תהיה עוד לעולם אפשרות לחדש את תוקפנותה הפושעת [...] פרדוקסלי ואירוני ככל שיישמע, לא נטלנו על עצמנו את עול המלחמה לשם המלחמה אלא למען השלום, אשר פירותיו, יש לקוות, יביאו ברכה למנצחים ולמנוצחים גם יחד. נטלנו לידנו נשק ולא נניח אותו עד שהעולם ייעשה למקום בטוח בדרך היחידה שבה חיי אומות המשתכנות יחד עשויים להיות בטוחים - הדמוקרטיה ועמה השלום שיביא את המרפא על כנפיו.⁴²

השינוי בדעתו לא היה עניין של תועלתנות גרדא. זה היה חלק מתהליך חברתי ופוליטי רחב יותר שהגיע לשיאו 'בתמיכה הגואה במדינות ההסכמה, שלא פסח על המעמד הבינוני היהודי, המעמד הבינוני הנמוך וחלקים ממעמד הפועלים'.⁴³ יתר על כן, אפילו אם נניח שהשינוי שחל בוויזי ניוון, בחלקו לפחות, מראליזם פוליטי (למעשה, קבוצות אלה שימשו עבורו מאגר טבעי של תמיכה), גם אז, לא מן ההכרח שהוא פעל שלא ביושר או שמניעיו שירתו את תועלתו האישית בלבד. רוחות פוליטיות הפכפכות נשבו תמיד במרחבים האמריקניים, ומנהיגים לאומיים מצליחים קמו במקום שמנהיגים אחרים לא השכילו להגיב תגובה קונסטרוקטיבית לשינויים שהתחוללו בהלך הרוח ולא פעלו בגמישות מספקת כדי להיענות לדאגות, לדינמיקות ולצרכים החברתיים החדשים. בימי מלחמת העולם הראשונה, ששטפה את האומה בתחושת אחדות לאומית, 'הצטרפו רבים לתמיכה בוילסון - אינטלקטואלים מהחוגים המתקדמים, מתקנים חברתיים, לצד מנהיגי פועלים בולטים ואישים מהחוגים הסוציאליסטיים'. איום המלחמה, בשילוב גל של פטריוטיזם, מורליזם וליברליזם רומנטי, נראו לתומכיו של וילסון

⁴² "What are We Fighting For": Dr. Stephen S. Wise, Once Pacifist, Now is Firm for War', *Sunday Oregonian*, October 21, 1917, p. 11; <http://oregonnews.uoregon.edu/lccn/sn83045782/1917-10-21/ed-1/seq-51.pdf> (retrieved in April 2014)

⁴³ Morris U. Schappes, 'World War I and the Jewish Masses, 1914-1917', *Jewish Life* (February 1955), p. 19; <http://jewishcurrents.org/wp-content/uploads/2010/02/jcarchive017.pdf> (retrieved in April 2014)

כהזדמנות 'לקדם את ערכי התנועה הפרוגרסיבית ברחבי העולם'.⁴⁴ לזמן מה נראה שהמלחמה מצליחה לאחד קבוצות בחברה האמריקנית, שעד אז נבדלו זו מזו, ובכוח המלחמה לשמש דבק במחלוקות ארוכות השנים שבין הדרום לצפון, בין העיר לכפר, בין הליברלים לשמרנים ובין בני הארץ למהגרים.

ב־1914, עם פרוץ המלחמה באירופה, ניכר שהיהודים האמריקנים רחשו אהדה לגרמניה מתוך שראו בה יריבה טבעית של שלטון הדיכוי הצארי, מבצר חברתי איתן, וארץ אבות של קבוצה גדולה של יהודים משכילים ממוצא מרכזי אירופי. אך ככל שנמשך והתרחב העימות באירופה כך נטתה דעת הקהל היהודי, כמו דעת הקהל האמריקני, לצד וילסון בתמיכתו במדינות ההסכמה. נקודת המפנה חלה בחודשים הראשונים של שנת 1917, עם קריאתו של וילסון ל'שלום ללא ניצחון'.⁴⁵ מאוחר יותר, עם יירוטו של 'מברק צימרמן',⁴⁶ אשר עורר חשש שמקסיקו תכרות ברית עם מעצמות המרכז, פנה וילסון לקונגרס וביקש ממנו להכריז מלחמה על גרמניה. 'עלינו להפוך את העולם למקום בטוח למען הדמוקרטיה', קרא וילסון. 'יש להבטיח שהשלום יהיה מבוסס על התשתית המוכחת של חירויות פוליטיות'.⁴⁷ לבסוף, כשנכנסה ארצות הברית למלחמה, מיהרו כ־250,000 יהודים, רובם מהגרים צעירים ממזרח אירופה, להתגייס לצבא האמריקני, להוטים להוכיח את נאמנותם לארצם החדשה.

המניעים האידיאליסטיים להצטרפותה של ארצות הברית למלחמה, נפילת שלטון הצאר, הצהרת בלפור שהכירה בארץ ישראל כ'בית לאומי לעם היהודי' וכיבוש הארץ בידי הבריטים - כל אלה עוררו גל של התלהבות בקרב יהודי ארצות הברית, ועל רקע זה הרעיון הציוני קנה לו תומכים רבים - יחידים, קבוצות ומנהיגים. ויז, כעת תומך נלהב בוילסון, מילא יחד עם לווי ד' ברנדייס תפקיד מרכזי בניסוח סינתזה של טיעונים אמריקניים וציוניים למלחמה.⁴⁸ הקמת החברה היהודית בארץ ישראל, הצהיר ויז, היא תולדה של חזון וילסון שלאחר המלחמה על

Eric Foner, *Give Me Liberty! An American History*, 2, W.W. Norton, New York 2012, p. 726; Schappes, 'The Attitude of Jewish Labor to World War I, 1917-1918', *Jewish Life* (March 1955), pp. 21-24

Robert W. Tucker, *Woodrow Wilson and the Great War: Reconsidering America's Neutrality, 1914-1917*, University of Virginia Press, Charlottesville 2007, ch. ix

מברק ששוגר ב־16.1.1917 משר החוץ הגרמני, ארתור צימרמן, לשגריר גרמניה בארצות הברית, ויעדו הסופי היה שגריר גרמניה במקסיקו, אלא שהוא יורט וצופנו פוענח בידי המודיעין הבריטי. המברק הכיל הצעה גרמנית למקסיקו לכרות ברית נגד ארצות הברית, תמורת תמיכה כלכלית והבנה במקרה של כיבוש מחדש מקסיקני את שטחי דרום-מערב ארצות הברית. תפיסת המברק היתה אחד הגורמים המרכזיים להצטרפותה של ארצות הברית למדינות ההסכמה במלחמת העולם הראשונה.

ראו את הנאום במלואו של וודרו וילסון: 'President Calls for War Declaration, Stronger Navy, New Army of 500,000 Men, Full Co-operation With Germany's Foes', *The New York Times*, April 2, 1917, p. 1

Stephen S. Wise, 'The Balfour Declaration: It's Significance in the U.S.A.', in: Paul Goodman (ed.), *The Jewish National Home: The Second November, 1917-1942*, J. M. Dent, London 1943, pp. 41-43

'הגדרה עצמית של אומות'.⁴⁹ וילסון עצמו תמך במפורש בהצהרת בלפור והביע תקווה 'שבארץ ישראל יונחו היסודות לקהיליה יהודית'.⁵⁰ בסיכומו של דבר, המפגש הייחודי בין האינטרסים והאידיאלים של התנועה הציונית לאלה של מדינות ההסכמה חולל תפנית חדה בחיים היהודיים. המציאות המדינית החדשה שימשה מסגרת ותמריץ לברנדייס, לווייז ולמנהיגים יהודים אחרים שהשתייכו לתנועה הפרוגרסיבית, לחצות גבולות חברתיים ופוליטיים. לעניין מאמר זה, שילוב של נושאים דתיים וחילוניים, מיזוג המטרות של ארצות הברית ושל העם היהודי שלאחר המלחמה, והקשר שבין רעיונות הייחוד היהודי והאמריקני - כל אלה יחדיו מצביעים על הלך הרוח של וייז.

כעבור שני עשורים חלה תפנית דומה בדעותיו של גרינברג. עקב עלייתו של היטלר לשלטון בגרמניה הנאצית והמרד הערבי בארץ ישראל בשנים 1936-1939, פינה הפציפיזם המוסרי של גרינברג את מקומו להערכה מחדש, זהירה, באשר לשימוש בכוח מזוין.⁵¹ התפנית בדעותיו באה מתוך חרדה לגורלם של יהודי אירופה ומהתפכחות הולכת וגוברת מהאדישות לסבלם של היהודים מצד מנהיגים פציפיסטיים בארצות הברית, באירופה ובאסיה. בסוף שנות השלושים, לדוגמה, גרינברג, כמו מרטין בובר, יהודה לייב מאגנס ואחרים, נטל חלק בהתכתבות פומבית עם המנהיג היהודי מהטמה גנדי, שאותו העריץ וראה בו 'אח' רוחני.⁵² מוטרד משוויון הנפש של גנדי בנוגע לאנטישמיות הגואה בקרב המוסלמים בהודו ומאוכזב מאי־יציאתו בגלוי כנגד רדיפת יהודי אירופה בידי הנאצים, הזמין גרינברג את גנדי להביע את דעותיו בג'ואיש פרונטיר. במאמר שכותרתו 'אין אימה במוות' כתב גנדי:

מדוע שהיהודים, כשאר בני האדם, לא יקימו לעצמם בית במקום שבו נולדו ושבו הם מוצאים את פרנסתם? ארץ ישראל שייכת לערבים בדיוק כפי שאנגליה שייכת לאנגלים וצרפת לצרפתים. אין זה ראוי וגם לא אנושי לכפות את היהודים על הערבים. לא ניתן להצדיק את המתרחש בימים אלו בארץ ישראל בשום נימוק מוסרי [...] אילו הייתי יהודי והייתי נולד בגרמניה ומוצא את פרנסתי שם, הייתי קורא לגרמניה בתי גם לנוכח

49 וייז גם תמך בפנייה לממשלת בריטניה כדי לדרוש 'שלטון עצמי לעם האירי'. ראו את מכתבו של וייז לוודרו וילסון מיום 11 באפריל 1917, בתוך: Voss, Stephen S. *Wise*, p. 76.

50 ההצהרה של וודרו וילסון פורסמה מחדש ב: *The Jewish National Home in Palestine: Hearings Before the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives, Seventy-eighth Congress, Second Session on H. Res. 418 and H. Res 419 (February 8, 9, 15 and 16, 1944)*, Ktav Publishing House, New York 1970, p. 3.

51 Hayim Greenberg, 'Report of Eastern Conference', *Jewish Frontier* VI: 7 (July 1939), pp. 30-31.

52 Hayim Greenberg, 'To Young India... An Open Letter to Gandhi', *Jewish Frontier* IV: 4 (April 1937), p. 7; Maurice S. Friedman, *Martin Buber, The Life of Dialogue*, Harper and Row Publishers, New York 1960, pp. 205-207. ראו את המכתבים הפומביים 'The Land and Its Possessors', in: Martin Buber, *Israel and the World: Essays in a Time of Crisis*, Schocken Books, New York 1963, pp. 227-233; 'A Letter to Gandhi', in: Martin Buber, *Pointing the Way* (trans. and ed. by Maurice Friedman), Harper Torchbooks, New York, pp. 139-147.

הגוי הרם ביותר וקורא לו לירות בי או להשליך אותי לצינוק; הייתי מסרב להיות מגורש או להיות קרבן להפליה, ולא הייתי מחכה לשם כך לאחיי היהודים שיצטרפו אליי בהתקוממות אזרחית, אלא הייתי עושה זאת בעצמי מתוך שכנוע פנימי עמוק שבסופו של דבר ילכו האחרים בעקבותי.⁵³

לזכות גרינברג ייאמר שאף כי מצא את הצהרתו האנטי־ציונית של גנדי לוקה בחסר ואפילו מחפירה, הוא השכיל לנצל את ההזדמנות כדי לעורר דיון ציבורי ולמשוך תשומת לב לסכנה המרחפת על העם היהודי. הוא לא ניסה להפריך את טענותיו חסרות הרגישות של גנדי, אבל הוא התמודד ישירות עם ההצעה שהיהודים צריכים, בכל מחיר, להסתגל לארצות המארחות ולהימנע מן הרעה החולה ששמה לאומיות. המום מההצעה של גנדי שיהודי גרמניה ינקטו טקטיקה של התנגדות סבילה כלפי הנאצים, השיב לו גרינברג במאמר שכותרתו 'מתייחסים אלינו כאל תת־אדם ואנחנו מתבקשים לנהוג כעל־אדם':

[...] אם גנדי תובע מאתנו לנהוג בהרואיות על־אנושית בגרמניה, הרי שבארץ ישראל הוא כבר תובע מאתנו לסגת מהזכויות הבסיסיות ביותר של כל אדם באשר הוא. מתוך שאלתו מדוע איננו יכולים 'כשאר בני האדם' לקבוע את ביתנו בארץ שבה נולדנו ושבה אנו מוצאים את פרנסתנו, עולה שהוא לא הביא בחשבון את הדרמה החריגה ואת הפרדוקסליות של ההיסטוריה היהודית [...] בשאלתו של גנדי מהדהדת האשמה סמויה; משתמע ממנה שסירבנו בכוונה תחילה להכות שורש בכל מדינה שאינה ארץ ישראל [...] מצער שגנדי לא ניגש לבעיה בכובד הראש ובדבקות בחיפוש אחר האמת המאפיינים אותו בדרך כלל בחפשו אחר פתרון לבעיות אחרות [...] אין להסיק מכך אלא שהוא נכשל בהבנת הטרגדיה הייחודית של הקיום היהודי.⁵⁴

בכוונה לסתירה המוסרית והפילוסופית שבהצהרתו של גנדי, חצה גרינברג את הרוביקון. הוא ערק מהמחנה הפציפיסטי ואימץ את אמרתו של קיקרו (Cicero) 'קיים מתח תמידי בין כיבוד החוק ובין הפנייה לאלימות', גישה שיאמצו פציפיסטים נוצרים רבים בארצות הברית לאחר ההפצצה על פרל הרבור בדצמבר 1941.⁵⁵ מכל מקום, בתחילת 1939, בעוד שכלי התקשורת האמריקניים מצאו עניין רב בהצהרתו האנטי־ציונית של המנהיג היהודי, הרי שהביקורת של גרינברג לא זכתה להתייחסות מחוץ לעיתונות היהודית באנגלית. התוצאה המאכזבת לימדה את גרינברג לקח חשוב בנוגע לסיקור הבררני של כלי התקשורת האמריקניים, כמו גם בנוגע

Mahatma Gandhi, 'Death Has No Terror', *Jewish Frontier* VI: 5 (March 1939), p. 9 53

Hayim Greenberg, 'We Are Treated as Subhumans – We Are Asked to Be Superhuman', *Jewish Frontier* VI:5 (March 1939), p. 13 54

Hayim George, P. Fletcher and Jens P. Ohlin, *Defending Humanity: When Force Is Justified and Why*, Oxford University Press, New York 2008, p. 217 55
W. Edward Orser, 'World War II בעת מלחמת העולם השנייה ראו: and the Pacifist Controversy in the Major Protestant Churches', *American Studies* 14:2 (Fall 1973), pp. 5-24

לאדישות הציבור הרחב בארצות הברית ולהתעלמותו מסבלם של יהודי אירופה.⁵⁶ לכן, בסוף 1942, כשהשמועות הראשונות על 'הפתרון הסופי' של היטלר התחילו לדלוף מאירופה, פנה גרינברג לכן הכט, עיתונאי רבי-פעלים משיקגו ותסריטאי בהוליווד, בניסיון להגיע לציבור הרחב.⁵⁷ אף על פי שהכט וגרינברג השתייכו לשני מחנות יריבים בתנועה הציונית - הכט - לרוויזיוניסטים וגרינברג - לתנועת העבודה - הם העריכו זה את זה ובזמן השואה פעלו יחדיו למען מטרה משותפת. (ויזו לעומת זאת, למרות פעילות רבת-שנים עם יריבים פוליטיים, נהגו חדשנות עמוקה ונטר טינה ל'קבוצת ברגסון', קבוצה שכללה את הלל קוק [שכינויו היה פיטר ברגסון], בן הכט, ערי ז'בוטינסקי ופעילים ציונים נוספים ממחנה הימין). בפברואר 1943 פרסם

Deborah E. Lipstadt, *Beyond Belief: The American Press and the Coming of the Holocaust, 1933-1945*, Free Press, New York 1986, pp. 155-156

56 בספר הזיכרונות של הכט יש דיווח מרתק, אם כי מוטה, על יחסיו עם גרינברג, בכותרת 'The Goodness of a Jew' of Ben Hecht, *A Child of the Century: The Autobiography of Ben Hecht*, Simon and Schuster, New York 1954, pp. 548-550. ד"ר חיים גרינברג, עורך ה-*Jewish Frontier* שבועון ניו יורקי המתפרסם באנגלית, הוציא ערמת ניירות מתיק המסמכים שלו. "אני חושב שזה מכיל את כל העובדות שתהיה זקוק להם", אמר. "חלקן מעדי ראיה וחלקן מגורמים מחתרתיים. הם הגיעו אלינו דרך שווייץ".

אכלנו ארוחת צהריים במסעדה כשרה הומת אדם. נאמר לי שד"ר גרינברג הוא אחד ממקורות המידע האמינים והמעודכנים ביותר בניו יורק בכל הנוגע לטבח יהודי אירופה.

קראתי את המסמכים שהוא הוציא מהתיק. קראתי על ההוצאה להורג של יהודי מינכן, על מחנה ההשמדה בטרבלינקה. אחד הניצולים דיווח על ענן עשן שחור המרחף יומם ולילה מעל לקרמטוריום שבו נשרפים אלפי יהודים בעודם בחיים מדי יום.

קראתי על קרונות הבקר [הערת המחבר: בעמודים הבאים מובאות עדויות מפורטות על טבח יהודי אירופה בידי הנאצים].

ד"ר גרינברג המתין בדממה בזמן שקראתי. כשסיימתי, שאל אותי: "איזה מין מאמר אתה מתכוון לכתוב, מר הכט?"

"אני אכתוב משהו על הגרמנים", אמרתי.

"מאיזו נקודת מבט אתה מתכוון לכתוב על הגרמנים?" שאל ד"ר גרינברג.

"מנקודת המבט שטוענת שהגרמנים הם עם של רוצחים", אמרתי.

"אני לא חושב שזה נכון להאשים את כל הגרמנים ברצח", אמר ד"ר גרינברג. "אני מבקש ממך לשקול בכובד ראש לפני שאתה מגנה את העם הגרמני בכללותו. לגנות עם שלם פירושו לעשות לגרמנים בדיוק מה שהם עושים ליהודים".

"הגרמנים לא מגנים יהודים", אמרתי. "הם רוצחים אותם".

"אני יודע", אמר ד"ר גרינברג והעיף מבט מיוסר לעבר ערמת הניירות המונחת על השולחן. "האם יורשה לי לציין שזה ייראה רע מבחינת היהודים אם תגרום להם להיראות אכזריים ובלתי מתחשבים כמו האנשים שאתה רוצה לגנות? היום יותר מתמיד במהלך ההיסטוריה שלנו, על היהודים לנסות לשמור על נקודת מבט פילוסופית. עלינו לשמור על מחשבה צלולה שהשנאה אינה מעיבה עליה ולהתבונן במבט בלתי משוחד בעולם. עלינו להתעלות מעל למרירות ולא להילחם רק מתוך תחושת הכאב. מוכרחים להעניש את הרעים, אבל, בבקשה, בוא לא נהיה כמוהם. זה לא מוסרי לתקוף עם שלם - אפילו אם זה העם הגרמני".

הודיתי לאיש. הבנתי את טוב לבו ואת גודל רוחו, אך דרכו היתה שונה משלי. לא יכולתי להיענות באופן פילוסופי לדבריו הנבונים. בראשי הדהדו זעקות מרוחקות.

הכט דיווח מלא (על סמך המקורות של גרינברג) על הטבח ביהודי אירופה בכתב העת **האמריקן מרקורי** (*The American Mercury*), וגרסה מקוצרת בכתב העת **רידרס דיג'סט** (*Reader's Digest*).⁵⁸ במרס 1943 קרא ג'ורג' מ' גרנט (Grant), נציג הקונגרס מאלבמה, את הגרסה המקוצרת לפני הקונגרס, כך מתועד ברשומות הקונגרס.⁵⁹

הדרך שעשו ויזו וגרינברג מפציפיזם לתמיכה בשימוש בכוח היא מרשימה, אם נותנים את הדעת על ההשפעה החזקה של תנאי המלחמה התובעניים על אופן מחשבתם. ההתפתחויות העגומות בזירה העולמית, ובכלל זה הסכנה שריחפה מעל היהודים בחזית המזרחית במהלך מלחמת העולם הראשונה, 'הפתרון הסופי' הרה האסון של המשטר הנאצי, ואי-היציבות של היישוב היהודי בארץ ישראל בכל אותן שנים - כל אלה היו להם משא כבד. פרישתו של ויזו ב-1917 מ'האגודה האמריקנית נגד מיליטריזם' (התאגדות של פעילי שלום פרוגרסיביסטים) ודחייתו של גרינברג, באמצע שנות השלושים, את 'הליגה נגד מלחמה' בעלת סדר היום הרדיקלי ברוח גנדי, הן ראייה למחויבות שלהם לאסטרטגיות פוליטיות פרגמטיות שבמרכזן השימוש העקרוני בכוח מזוין.⁶⁰ המהפך שחל בכל אחד מהם קשור במישרין לאמונה האיתנה שאמריקה מציעה את התקווה הגדולה ביותר לעתיד טוב יותר - קרי, ניצחון בעלות הברית במלחמה, ויותר מכך - שלום צודק לאנושות כולה. הם גם האמינו שהאינטרסים של החברה האמריקנית עלו בקנה אחד עם הקלת סבלו של העם היהודי ושיקומו הלאומי בתום המלחמה. בסיכומו של דבר, שילוב בין אידאליזם וראליזם פוליטי הבדיל בין ויזו וגרינברג ובין אישים כמו צ'רלס קלייטון מוריסון (Morrison), עורך כתב העת **הכריסטיאן סנצ'ורי** (*The Christian Century*) ומחבר הספר **מלחמה מחוץ לחוק** (*The Outlawry of War*, 1927); אברהם ג'והנס מוסט (Muste), כהן דת קווייקרי ומנהיג פועלים רדיקלי שהטיים כינה 'הפציפיסט מספר אחת בארצות הברית'. במילים אחרות, שלא כמנהיגים אמריקנים נוצרים, שיכלו להרשות לעצמם לנקוט עמדה טהרנית, ויזו וגרינברג ייצגו מיעוט שמכריו וקרוביו היו קרבנות לאלים ולאכזריות חסרת תקדים מצד המשטר הנאצי.⁶¹ ויזו וגרינברג היו ערים לפוטנציאל המסוכן שיש לתפיסות הנוצריות

58 Ben Hecht, 'The Extermination of the Jews', *The American Mercury*, 56 (February 1943), pp. 194-199; Idem, 'Remember Us', *Reader's Digest* (February 1943), pp. 107-110

59 Bret Werb, 'We Will Never Die: A Pageant to Save the Jews of Europe', note iv; http://orelfoundation.org/index.php/journal/journalArticle/we_will_never_die_a_pageant_to_save_the_jews_of_europe/#fniv (retrieved in April 2014)

60 Scott H. Bennet, *Radical Pacifism: The War Resisters League and Gandhian Nonviolence in America, 1915-1963*, Syracuse University Press, Syracuse 2003, ch. ii; Naomi W. Cohen, 'An Overview of American Jewish Defense', in: Alan Mittelman, Robert Licht and Jonathan D. Sarna (eds.), *Jews and the American Public Square: Debating Religion and Republic*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, MD 2002, pp. 23-24, 31-35, 43

61 Charles F. Howlett, 'A. J. Muste: Portrait of a Twentieth-Century Pacifist', in: Donald W. Whisenhunt (ed.), *The Human Tradition in America between the Wars, 1920-1945*, Scholarly Resources, Wilmington, DE 2002, pp. 1-19; Joseph Kip Kosek, *Acts of Conscience: Christian Nonviolence and Modern American Democracy*,

המעוותת והנפוצות על היהודים - החל בהאשמה העתיקה על בגידתם של ה'פרושים' בישו, עבור לדמויות ספרותיות גסות כמו מאייר וולפסהיים (Wolfsheim)⁶² וסמי גליק (Glick),⁶³ וכלה בתיאורם של היהודים כאדוני הקפיטליזם, הסוציאליזם, האינטרנציונליזם או הרדיקליזם. לפיכך הם ראו חובה לעצמם לסייע ליהודי ארצות הברית לצלוח את שנות השלושים והארבעים הסוערות. המשימה ההרואית היתה מורכבת עוד יותר משום ש'מרבית האמריקנים לא הוטרדו או לא התרגשו במיוחד מהחדשות המגיעות מאירופה בנוגע לגורלם של היהודים' וכי רובם 'האמינו שרדיפת יהודי גרמניה התרחשה כולה או בחלקה באשמת היהודים'.⁶⁴

ממדי הטרגדיה של שואת יהודי אירופה התגלו עם הזמן. עד היום, הדיון בתגובתה של יהדות ארצות הברית לאירועים באירופה מעורר מחלוקת לוהטת וקולנית. לעניינו של מאמר זה, יודגש כי באותם ימים היה כוחה של יהדות ארצות הברית או של המנהיגות הציונית דל מכדי להשפיע על ההתפתחויות הבינ-לאומיות או מכדי לעצב את סדר העדיפויות של בעלות הברית. אין פירוש הדבר שהם לא רצו או לא ניסו, אלא שעצמתם המשתקת של האירועים ההיסטוריים הכתיבה להם תפקיד שולי בקביעת גורלה של יהדות אירופה. רק תבוסתה של גרמניה הנאצית הפכה את הקערה על פיה והתאפשר ליהדות ארצות הברית - אסטרטגית ופוליטית כאחד - להטיל את מלוא כובד משקלה כדי לתבוע את שיקום שארית העולם היהודי ולגייס תמיכה בכינונה של מדינה יהודית.⁶⁵

אחרי השואה והקמת מדינת ישראל ב-1948, ניצבה יהדות התפוצות בפני מציאות חדשה שלא ידעה קודם. ארצות הברית - מקום מושבה של הקהילה היהודית הגדולה, האיתנה והמבוססת ביותר בעולם המערבי - והמדינה היהודית הצעירה ניצבו בפני המשימות הדוחקות של קליטת פליטים, הגירה מארצות ערב, הקמת תשתיות כלכליות וחברתיות והצורך להגן על גבולות טריטוריאליים. משימות אלה זימנו באופן המוחשי ביותר אפשרויות מבניות חדשות להישרדותו של העם היהודי. אם בעבר זה היה מערך בלתי יציב של מחויבות והסכמים שחיבר בין היישוב היהודי בארץ ישראל ליהדות ארצות הברית, הרי עכשיו צמחה במקומו ברית חיונית המבוססת על הדדיות, כורח ותחושה של גורל משותף. האירועים בסוף שנות הארבעים

Columbia University Press, New York 2009; Michael W. Casey, 'The Ethics of War: Pacifism and Militarism in the American Restoration Movement', *Leaven* 7:4, Article 7; <http://digitalcommons.pepperdine.edu/leaven/vol7/iss4/7> (retrieved in April 2014)

62 דמות מספרו של פרנסיס סקוט פיצג'רלד, *גטסבי הגדול* (1925).

63 גיבור ספרו של סימור וילסון ('באד') שולברג, *מה מריץ את סמי?* (1941).

64 Harvard Sitkoff, *Toward Freedom Land: The Long Struggle for Racial Equality in America*, University of Kentucky Press, Lexington 2010, pp. 150-151

65 דיון מקיף במנהיגים היהודים והציונים, בחברה האמריקנית ובשואה חורג מעניינו של מאמר זה. Anita Shapira, 'Did the Zionist Leadership Foresee the Holocaust?', in: Jehuda Reinharz (ed.), *Living With Antisemitism: Modern Jewish Responses*, University Press of New England, Hanover, NH 1987, pp. 397-412; Verne W. Newton (ed.), *FDR and the Holocaust*, St. Martin's Press, New York 1996; Richard Breitman and Allan J. Lichtman, *FDR and the Jews*, Harvard University Press, Cambridge, MA 2013

הבהירו שהיהדות המודרנית אינה יכולה עוד לסמוך על ההבנות והאמנות הישנות שהגדירו את החיים היהודיים לאורך מרבית המאה ה-19 ובחלק ניכר מהמאה ה-20, אך השאלה כיצד יש להתמודד עם המצב החדש עמדה ביסוד דיונים ארוכים ומחלוקות. ויזו וגרינברג ניצבו בדיוק במקום שאפשר להם להתמודד עם המשבר. במשך עשורים רבים, גם כשנאבקו כדי להגן על מטרות ליברליות וציוניות, הם יצרו וקיימו מערך של קשרים והסכמים שעמדו מעל למחלוקות חברתיות, תרבויות ופוליטיות, הן בזירה היהודית הן מחוצה לה. במקרים רבים הם מצאו דרך לשותף פעולה עם יריבים פוליטיים ולדחות השקפות אפנתיות שמצאו להן מהלכים בקרב הציבור היהודי והמערבי בשנות העשרים, השלושים והארבעים. תחילה הם דחו את תפיסת העולם האורתודוקסית המסורתית ואת היהדות הרפורמית הקלאסית; אחר כך דחו הן את הציונות הרוויזיוניסטית הן את הפציפיזם הבלתי מתפשר, ומערכות אמונה נוספות, אם מסיבות פילוסופיות ופרגמטיות ואם משום שהאמינו שאותן תפיסות אינן עולות בקנה אחד עם צורכי השעה וצורכי העתיד של יהדות ארצות הברית.

ההשקפות של ויזו וגרינברג בנוגע לארצות הברית ולציון, שנדונו כאן במונחים של ה'הבחירה' היהודית, ה'ייחודיות האמריקנית' והמתח המתמיד שבין אידאליזם לראליזם פוליטי בשנות השלושים והארבעים, שופכות אור על טיבם הייחודי של החיים היהודיים בארצות הברית. בחינה של הכתבים, הנאומים ומערך הקשרים שלהם כמנהיגי הקהילה היהודית מאפשרת לנו לרדת לשורש המהות הפרדוקסלית של החוויה היהודית האמריקנית: האמנה החברתית בין ארצות הברית לאזרחיה היהודים, שנובעת מהשקפת עולם פרוטסטנטית נאורה שלאחר האמנציפציה, יצרה מתח דינמי בין תפיסות דמוקרטיות שהשראתם תאולוגית ובין דפוסיים חילוניים של מעורבות חברתית ופוליטית. על רקע זה, מסע חיפושיו של ויזו אחר זהות יהודית משתלבת ומודרנית הדגיש את התפיסה של יהדות אקטיביסטית ליברלית והיזמה החברתית העולות מתוך הביטוי המקראי 'צדק צדק תרדוף' - מצווה שאותה כינה 'הציווי העליון' של האמונה היהודית.⁶⁶ שורשיה של השקפת העולם של ויזו, שהוקצנה במהלך השנים הסוערות שבין שתי מלחמות העולם, היו נטועים הן במסורת הנביאים והן בתנועה הפרוגרסיבית האמריקנית של תחילה המאה ה-20. שתי האפשרויות, האמריקנית והציונית, טען ויזו, מספקות מפת דרכים להישרדותו של העם היהודי. 'היהודי הוא ליברל חסר תקנה מטבעו, כמו גם אידאליסט', טען. 'היהודים מעולם לא היו 'ליברלים תועלתניים' [...] הם הבינו, כפי שאנו מבינים גם היום, שאין ליהודים מקום ואין להם עתיד בעולם אנטי-ליברלי'.⁶⁷ את השקפתו הרחיב ופירט בנאומו לפני מחזור הבוגרים של 1948 של ה'מכון היהודי לדתות':

יש לנו מחויבות למורשת רוחנית של עם אדיר ונצחי. יש לנו מחויבות נוספת לעם בארצנו הגדולה, שאנחנו חלק ממנו. אין מדובר בנאמנות חצויה אלא בנאמנות טרנסצנדנטית המאדירה את שתיהן. אם ישאלו אותך: 'האם אתה אזרח של מדינת ישראל?' או, 'האם אתה אזרח של הרפובליקה האמריקנית [...]?' אמור להם: 'על פי הזיכרונות, המסורות, התקוות, הסבל והתלאות של ארבעת אלפים שנים, אני בשר מבשרם של בני ישראל, אני

Wise, *Challenging Years*, p. 110 66

Ibid., p. 311 67

אחד מהם. כאזרח, נאמנותי נתונה כל כולה לארצות הברית. ארצות הברית היא ארצי.
 אין לי ארץ אחרת מלבדה.⁶⁸

גם את גרינברג העסיקו, לא פחות מאשר את וייז, שאלות רוחניות וחברתיות, והשקפותיו גם הן הושפעו עמוקות מיהדות ארצות הברית. ואולם שלא כווייז, האגנוסטיות של גרינברג לא אפשרה לו לקבל את הנחות היהדות על האל ועל הגאולה אף על פי שחש הערכה כלפיהן. למעשה, המתח שבין תפיסותיהם הדתיות והחילוניות התמקד בעניין זה. במקום שבו וייז ראה 'נאמנות טרנסצנדנטית', ואת אמריקה כ'טוב העליון' (summum bonum) של התכנית האלוהית, גרינברג ראה צרכים קיומיים יהודיים מודרניים ודרכי פעולה המתבססות על נסיבות היסטוריות ואתיות. תפיסה זו ביטא בנאומו בשנת 1951 לפני מועצת הרבנים של ניו יורק:

בין שאנו תופסים את רעיון 'הבחירה' כעובדה היסטורית ובין שאנו תופסים את המושג כאמת פסיכולוגית, עומדת בעינה העובדה ש'הבחירה' נחקקה כאמת סובייקטיבית בתודעתם של בני אדם במהלך דורות רבים, ואמת סובייקטיבית, היא תמיד דינמית יותר מבחינה היסטורית מאמת אובייקטיבית שלא הצליחה לחדור לתודעת האנשים. במשך מאות שנים היו היהודים ערים לכך שנוסף על היותם בני אדם ככל השאר - ישות פיזית קולקטיבית - הם גם [...] קבוצה של 'קושרים' נגד כוחות השחור והטומאה בעולם, וכי ה'קשר' הזה הוא חלק מהתכנית האלוהית ל'אחרית הימים', ימים שיגיעו במקדם או במאוחר - הזמן לא היה גורם בעל משמעות והיהודים התבקשו שלא להחיש את הקץ. אפשר שעלינו לנסח מחדש את האמונה בהיותנו עם בחירה ובמקום לומר 'אתה בחרתנו', עלינו לומר 'אני בחרתי בך'.⁶⁹

גרינברג הביא נושא זה לזירה הציבורית הרחבה יותר, במיוחד בתגובה לקריאתו החוזרת ונשנית של דוד בן-גוריון בשנים הראשונות להקמת המדינה לצעירים יהודים-אמריקנים לעלות למדינה היהודית. קריאתו של בן-גוריון עוררה מחלוקת גלויה עם יעקב בלאושוטיין, נשיא הוועד היהודי-אמריקני, והגיעה לסיומה רשמית ב'הסכם בלאושוטיין-בן-גוריון'. בהסכם נקבע ש'העלייה צריכה להיות פרי החלטה עצמאית של כל יהודי אמריקני, בחירה חופשית של הפרט'.⁷⁰ אך ההסכם לא פתר את מה שעמד בבסיס הוויכוח. כמי שרגיל במחלוקות, גרינברג

Reprinted in: *ibid.*, pp. 140-141 68

69 'The Future of American Jewry', in: Greenberg, *The Inner Eye*, 2, p. 66. גרינברג גם מדגיש את אייכותו לקבל את מושג הגאולה השמימית. הוא מנסח את דבריו של ניטשה בנושא ומיד, בהבזק של תובנה עצמית האופייני לו, בוחן את תהליך החילון בחיים היהודיים המודרניים: 'ניטשה העיר פעם בעוקצנות לגבי הנוצרים: "כל חיי נאמר לי שהנצרות היא דת הגאולה. אבל אני מכיר את הנוצרים שלי היטב והם נראים לי רחוקים מגאולה". אני יכול לנסח את המשפט מחדש באופן הזה: כל חיי נאמר לי שהיהודים הם העם הנבחר. אבל אני מכיר את היהודים בני זמני היטב, והם לא נראים לי נבחרים במיוחד. ייתכן שאין זה חשוב במיוחד כיצד נראים היהודים בעיני הלא-יהודים; אבל זה כן חשוב כיצד הם נתפסים בעיני עצמם'. שם, עמ' 67.

70 המובאה לקוחה מתוך: Charles S. Liebman, 'Diaspora Influence on Israel: The Ben-Gurion-Blaustein "Exchange" and Its Aftermath', *Jewish Social Studies XXXVI*: 3-4 (July-October 1974), pp. 271-280

נכנס למערכה וקרא לתנועה הציונית וליהדות ארצות הברית לשקול מחדש את טיב היחסים בין מדינת ישראל ליהדות אמריקה, ובעיקר לחשוב מחדש מה מקומה של מדינת ישראל בחיים היהודיים המודרניים. כדי לחדד את הנקודה פנה גרינברג במכוון בידידיש לקונגרס הציוני הכ"ג, מעשה שקיבל משמעות אירונית לאור תפקידו כראש המחלקה לחינוך ולתרבות של הסוכנות היהודית: 'כל מקום שבו היהודים חיים כמיעוט, כל מקום שבו הם אינם זוכים לעצמאות פוליטית או חברתית', קרא גרינברג, 'כל מקום שבו מופעל עליהם לחץ לנטוש את מסורתם ואת ארחות חייהם, כל מקום שבו הם מופקרים לרצונו הטוב של רוב לא-יהודי, כל מקום כזה הוא גלות'.⁷¹ אמנם יהודים נאלצו לברוח במהלך ההיסטוריה ממדינות מארחות רבות, הסביר גרינברג, אך 'איש לא ניסה לגרש אותם מחלק כלשהו של ארצות הברית. אם, במובן הרחב, הגלות מסמלת את הלילה, הרי יש גלויות שהן שחורות משחור ויש גלויות המוארות באור הירח'.⁷² זה ביטוי למזיגה המעודנת, הפיזית, הרגישה של גרינברג של רעיון 'הבחירה'. עוד הוא טען, שהחברה האמריקנית הציעה ליהודים תנאים אוהדים במיוחד ואיפשרה להם ליהנות מחירות אישית ובד בבד להחזיק בזהותם האתנית והתרבותית.⁷³ עם זאת גרינברג דחה את הרעיון שיהודי ארצות הברית יכולים לשמר את זהותם בחלל ריק - במנותק מישראל ומקהילות יהודיות אחרות ברחבי העולם. 'כל הדרכים היהודיות', טען, 'במוקדם או במאוחר, במישרין או בעקיפין, עם תמרוקים או בלעדיהם, מובילות ליעד אחד: לארץ ישראל'.⁷⁴

ויזו וגרינברג חלקו השקפת עולם ייחודית - מיזוג של ליברליזם, לאומיות והערכה לחיים ולתרבות היהודיים המודרניים בכל גלגוליהם וצורותיהם. שני הקטבים, 'הבחירה' וה'ייחודיות האמריקנית', עיצבו את חשיבתם, את כתיבתם ואת התבטאויותיהם, ודבריהם מעניקים לנו הזדמנות לעמוד על טיבם של קווי המתאר המשתנים של החיים היהודיים האמריקניים במחצית הראשונה של המאה ה-20. לנוכח המעורבות העמוקה של היהודים בחברה האמריקנית בימינו - החיוניות של תרבות יהודית-אמריקנית לצורותיה הדתיות והחילוניות, ואיתנות התמיכה בציונות ובמדינת ישראל - קשה לדמיין ימים שבהם יהודים אמריקנים היו מודאגים מעתיד היהדות וחוששים מהאשמות של אי-נאמנות, ימים שבהם רובם היו לא-ציונים או אנטי-ציונים. כדי להמחיש את גודל המהפך, ראוי שנדגיש את טיבה הייחודי של המנהיגות של ויזו וגרינברג בעידן שלפני קום המדינה ואת המידה שבה הם צפו נכונה את קווי דמותה לעתיד של יהדות ארצות הברית. לא ויזו, רב ציוני שצייד בגורמים פרוגרסיביים, ולא גרינברג, סוציאליסט ציוני שהאמין בהבטחה האמריקנית, ראו פער כלשהו שאינו ניתן לגישור בין עמדותיהם. אף כי שניהם היו נטועים במסגרות מוסדיות ובמפלגות פוליטיות שונות, המחויבות המוחלטת שלהם ל'כלל ישראל' ולאמריקה דרבנה אותם ליטול סיכונים ולחצות גבולות שהגבילו רבים מבני זמנם. כל אחד מהם הביא מערך ייחודי של כישורים, נטיות ותבונה לראות את הנולד. לא כל היהודים האמריקנים הלכו בנתיב שהתוו ויזו וגרינברג, אבל רובם אימצו את חזונום על חיים

Greenberg (above note 15), p. 12 71

Ibid. 72

Lawrence H. Fuchs, *The American Kaleidoscope: Race, Ethnicity and the Civic Culture*, University Press of New England, Hanover, NH 1990, pp. 1-6, 65-69, 73-74 73

Greenberg (above note 15), p. 19 74

יהודיים מודרניים, חזון שנותר על כנו - מיזוג בין מוטיבים חילוניים למוטיבים רוחניים, בין מחויבות לעולם הזה ולאידאלים נעלים, בין עקרונות ליברליים לעקרונות לאומיים. לסיכום, ויז וגרינברג צפו את קווי המתאר החדשים של יהדות ארצות הברית ואת יחסי ישראל והתפוצות הרווחים בימינו.